LÄROBOK

I

FOSTERLANDETS HISTORIA

FÖR

SVENSKA FOLKSKOLANS BARN

AF

HENNING WENDELL.

Vårt land, vårt land, vårt fosterland,
Ljud högt o dyra ord !
Ej lyfts en höjd mot himlens rand,
Ej sänks en dal, ej sköljs en strand
Mer älskad än vår bygd i nord,
Än våra fäders jord.
(J. L. Runeberg).

STOCKHOLM
A. V. CARLSONS FÖRLAG.

Stockholm, Nya Tryckeri-Aktiebolaget 1884.

Förord till den elektroniska utgåvan

Denna lilla lärobok i fosterlandets historia för folkskolan scannades direkt från original i januari 2013 av Bert H.

Forntiden.

Från älsta tider till omkring år 1060.

----

1. *Stenåldern, bronsåldern, järnåldern.*

Under den allra älsta tiden kände Sveriges innebyggare ej till bruket af metaller; de gjorde sina vapen och redskap företrädesvis af *sten*, i synnerhet flinta, och denna tid kallas derföre *Stenåldern*. Senare lärde de sig att smälta samman tenn och koppar, hvaraf uppstår en metall, som kallas *brons*, och denna började nu användas i stället för sten. Den tid, hvarunder bronsen sålunda mera uteslutande var i bruk, kallas *Bronsåldern*. Slutligen blef det nyttiga *järnet* kändt. Dess bruk här i norden förskrifver sig från tiden omkring Kristi födelse, och den tidrymd, som derifrån förflöt till dess våra hedniske förfäder mera allmänt blifvit kristna, hvilket inträffade i elfte

århundradet, kallas *Järnåldern*. Det folk, som då lefde i Sverige, var af germanisk härkomst, d. v. s. af samma stam, till hvilken de nu varande svenskarne, norrmännen, danskarne och tyskarne höra. Vi veta detta af deras språk, hvaraf minnesmärken äro kvar i den så kallade *runskriften*, hvilken de plägade rista på stenar till hänsofne mäns minne eller för att göra annars märkliga händelser bekanta för efterlefvande. De voro således i besittning af den vigtiga *skrifkonsten*, hvilken Sveriges förut varande innebyggare saknade Se Läsebok för folkskolan, 8:de uppl. sid. 218..

2. *Forntidens religion.* Våre hedniske förfäder dyrkade många afgudar Se Läsebok för Folkskolan, sid. 224, de så kallade Åsarne, af hvilka namnen på de förnämste, Odin, Tor och Frö, bibehållits i namnen på veckodagarne onsdag, torsdag och fredag äfvensom i flere gamla ortnamn, såsom Odensala, Torshälla, Frötuna. — Ett dunkelt minne af en högre och renare uppenbarelse lefde kvar äfven i hedendomen, ty man trodde på de goda makternas slutliga seger öfver de onda, efter denna verldens undergång, då »i den förgångna jordens ställe uppstiger ur hafvet en ny jord, evigt grön och fager; på henne skall lefva ett nytt, lyckligare slägte, och de onda skola förvisas till Niflhem. Då kommer en annan, mäktigare gud, hvars namn ingen vågar nämna, och han skall råda öfver den förnyade verlden».

3. *Hednareligionens inflytande på lifvet. Seder och lefnadssätt.* Den fornnordiska religionen var emellertid i det hela taget egnad att alstra vilda och grymma seder, och endast undantagsvis hörer man i de gamla sagorna talas om mildare och ädlare tänkesätt. Åt gudarne offrades till och med menniskor. En fridfull död ville och kunde man ej veta af. Endast de, som foro hädan på våldsamt sätt, ansågos förtjäna att komma till Valhall, såsom de kallade sin himmel, och dess fröjder utgjorde blott en fortsättning af det vilda lifvet på jorden. Enär krigiska värf för det mesta upptogo männens tid och tankar, hade de väl i allmänhet ringa tid och lust för fredlig idrott. Likväl låg jordbruket icke nere, ty alla kunde naturligtvis icke draga i härnad, och de hemmavarande måste sörja för jordens odling; boskapsskötsel idkades äfven, och då de frie männen voro borta, sköttes den del af hushållningen, som ej kunde åligga kvinnorna, af krigsfångne trälar, hvarigenom odlingen måste främjas, då månge af desse säkerligen kommit från länder, der denna stod högre än här. Att boskapsskötseln var betydande, kunna vi förstå, då vi höra omtalas, att en höfding vid namnTore Herse i Viken (Bohuslän) egde en hjord på 240 st. oxar. — Alla de tama djurslag, som nu äro vanliga på landsbygden, funnos under järnåldern i vårt land. Fiske och jagt bedrefvos äfven i forntiden såsom vigtiga näringsfång.

4. *En fornnordisk gård* Se Läsebok för Folkskolan, sid. 230 o. följ. bestod af ett större antal hus, som lågo oordnade om hvarandra. Boningshuset upptogs till större delen af den timrade *stugan*, ett rum i aflång fyrkant, öppet upp till takåsen och med hufvudingången på ena gafvelväggen. Glasfönster voro alldeles okända. Ljuset föll in genom gluggar i taket, förnämligast genom den stora rököpningen på ena sidan om ryggåsen. Längs midten af stugans golf, som var af tillstampad lera och jord, sträckte sig en jämnad stensättning, hvarpå eldar uppgjordes. Röken gick upp mot taket och ut genom den nämda rököpningen. Från ena gafvelväggen framsköt oftast ett litet loft, som tjänade till sofrum för barn och tjänare. Lång-väggarne upptogos af hvar sin bänk, *långbänkar* kallade. Den ena af dessa, bestämd för husets folk, kallades *högbänk*. Midt på den samma var *högsätet*, som icke fick intagas af någon annan än husfadern. Åt främmande anvisades plats på den andra långbänken.

5. *Lifvet i hemmet.* Om dagen sutto kvinnorna vid sina handarbeten uti en särskild kammare bredvid stugan. Om kvällarne var deremot stugan det gemensamma arbetsrummet för både män och kvinnor. De förre slöjdade, de senare syslade med sina handarbeten eller med matredningen vid de eldar, som sprakade långs salens midt, och som vintertiden ständigt underhöllos. Äfven i hvardagslag drack man då hurtigt om med hvarandra, berättande om fädrens bragder samt om egna äfventyr och under från främmande land, dem man bestått och skådat på djärfva vikingatåg. Inträdde en vandrande i detta fornnordiska hem, mottogs han med den vänligaste gästfrihet. Den gladaste tiden pååret var måhända äfven för våra hedniska förfäder *julen*, då de fröjdade sig öfver mörkrets aftagande och återkomsten af längre dagar, likasom vi nu glädja oss deråt, på samma gång som vi

derjämte fröjda oss åt det ljus, hvilket genom Frälsarens födelse är tändt för dem, »som bo i mörko lande».

Den nordiske bonden Se Läsebok f. Folksk. sid 237. egde ett oinskränkt välde inom egen gård. Han var herre öfver trälarnes lif, och de nyfödda barnen kunde af honom godtyckligt förskjutas eller upptagas. I förra fallet blefvo de utsatta i vildmarken, i det senare lade han dem i sitt knä, då de »vattenöstes och fingo namn». Den friborna kvinnan hade i sitt hem mycket att säga och bemöttes med mera aktning än fallet var i många andra länder.

6. *Styrelsesätt. Härfärder.* De frie odal-bönderne afgjorde allmänna angelägenheter på sammankomster, som kallades *ting* Se Läsebok f. Folksk. sid 269.. Länge dröjde det, innan landet blef förenadt till ett helt. Dess för innan utgjorde hvarje landskap ett litet rike för sig och styrdes af småkonungar Se Läsebok f. Folksk. sid 267., eller fylkeskonungar, hvilkas makt var ganska inskränkt. Då desse omsider kufvades af väldigare härförare — bland hvilka i synnerhet Upsala-konungarne intogo ett framstående rum —, drogo de förre ut att söka nya boningsorter på främmande kust, och så började de beryktade *nordmannatågen*. De krigiska sjöfärder, som egt rum under namn af vikingatåg, voro mera enskilda företag, föranledda af begär efter äfventyr, af roflystnad och törst efter den tvätydiga ära, som på sådan väg kunde vinnas. Dock gåfvos det äfven vikingar, som voro nog ädelsinnade att hålla jagt på sjöröfvare och skydda köpmansflottor. En sådan storsinnad viking är det, som vår skald *Tegnér* besjungit i sin Frithiofs SagaSe äfven Läsebok f. Folksk. sid 255..

7. *Ett vikingatåg.* Det var sommaren 917. Då foro vikingarne *Egil Skallagrimsson* och hans broder*Thorolf* från Island till östersjöländerna, der de härjade, dråpo och röfvade på många ställen. En dag kommo de till mynningen af en stor flod på Kurlands kust, der de lade till och gingo i land. Sedan de gått igenom en stor skog, kommo de till stora bebygda slätter. Här gingo de in i husen, som voro öfvergifna af sina innevånare, och togo hvad gods de kunde föra med sig. Men då de skulle gå tillbaka, hade beväpnadt folk kommit emellan dem och skogen, och nu blefvo *Egil* och de män, som voro med honom, öfvermannade. Fängslade fördes de till en gård, som egdes af en rik bonde. Honom syntes vara bäst att genast göra af med de fångne vikingarne, men hans son tyckte, att, då det nu led mot natten, kunde man ej hafva något nöje af deras pina, och bad att man dermed måtte bida till morgonen. Blefvo de så utskuffade i ett hus och starkt bundna. Dörren tillbommades väl. *Egil* lyckades lösgöra sig och kamraterne, och i ena ändan af huset påträffade de en afskrankning af bräder, som de lätt bröto sig igenom. De kommo nu in i ett annat hus, der de hörde menniskoröster under sina fötter. De letade omkring, funno en lucka i golfvet, som de upplyftade, och derunder var en djup grop, i hvilken lågo tre fångne danske vikingar. Dem befriade de nu och kommo med deras tillhjälp ut, hvarefter de tände eld på bondens stuga och brände eller nedhöggo så väl honom som de fleste af hans män, hvilka som bäst höllo på med att dricka och kalasa, då de blefvo öfverrumplade af *Egil*. Denne tog då der stort byte. Sedan for han med *Thorolf* samt de befriade danske vikingarne till Danmark, der de lågo i bakhåll för köpmansskepp och röfvade, der de kommo åt. Vid Öresund fingo de höra talas om en stor köpstad upp i landet, hvilken hette Lund, och denne beslöto de anfalla. De landstego derföre och gingo upp till staden, hvars innevånare försvarade sig tappert, men slutligen nödgades taga till flykten. Vikingarne rånade köpstaden, togo mycket gods och brände staden. Sedan foro de ned till sina skepp.**8. *Nordmannatågen.*** Man kan i de gamla sagorna läsa om hundratal liknande tåg. Alla vitna de om mordbegär och roflystnad, öfvermod och grymhet. Värst voro dock nordmannatågen, hvilkas orsak ofvanföre blifvit angifven. Då den mäktige käjsaren *Karl den store* första gången såg de nordiska härskeppen utanför sina kuster, blef han bekymrad för hvad som hända skulle, och det dröjde ej länge, förrän hans undersåtar i sina kyrkoböner inryckte de orden: »för nordmännens raseri bevara oss milde Herre Gud.» Härtill hade de allt skäl, ty der desse vikingar foro fram, der jämnades borgar och städer med marken, der skonades hvarken man eller kvinna, der brändes och dränktes, ja, vildheten gick slutligen så långt, att de grymmaste till och med drucko menniskoblod, och till tidsfördrif kastade små barn upp i luften för att i fallet fånga dem på spjutspetsarne.

9. *Kristendomens första förkunnande genom Ansgar.* Det fans emellertid en makt, som var stark nog att kufva dessa vilda hedningar, och denna makt var kristendomen. Den milda lära, hvars förnämsta bud är

kärleken, hade småningom börjat blifva känd här i norden genom kristna fångar, som vikingarne hemfört och höllo i träldom. Nu hände sig, att sändebud från Sverige kommo till den fromme frankiske käjsaren *Ludvig*, och bland ärenden, som de hade att framföra, var äfven det, att många af deras folk längtade att antaga kristlig gudsdyrkan, hvarföre de bådo käjsaren ditsända kristne predikanter. Käjsaren blef glad öfver detta budskap och begynte spörja efter, om någon vore villig att fara till det vilda hednalandet och der predika kristen tro. En from munk från ett kloster i Westfalen vid namn Ansgar Se Läsebok f. Folksk. sid 272., som redan ett par år uppehållit sig i Danmark för att der utbreda kristendomen, åtog sig med glädje att göra det samma i Sverige. Hit kom han ock, sedan han likväl först blifvit underresan utplundrad af vikingar, och då han efter många faror och svårigheter äntligen hunnit fram till Birka, som numera ej finnes till, men som då var en betydande stad, blef han vänligt mottagen af konungen, hvilken hette *Björn*. Dennes rådgifvare och gode vän *Herigar* eller *Herger* var en bland de förste, som mottogo det heliga dopet, och hans föredöme följdes af många. Sedan *Ansgar* återvändt till Tyskland, utbröto förföljelser emot de kristna, och det varade länge, innan kristne prester ville besöka Sverige. Slutligen företog *Ansgar* själf en ny resa till Birka, men fann der konungen och en mängd af folket fångna i hedniska villfarelser. Emellertid lyckades han vinna konungen på sin sida, och på ett ting beslöts, att kristendomen skulle fritt få förkunnas i landet, att kyrkor skulle få byggas, sakramenterna utdelas, och hvem, som ville, utan tvång få bekänna sig till kristen tro. Såsom ett bevis på *Ansgars* innerliga medlidsamhet och fromhet anföres i hans lefnadsbeskrifning, huruledes han friköpte många kristna fångar i Sverige, och bland dem sonen till en fattig enka, och förde honom med sig till fäderneslandet, der han med glädjetårar lemnade honom åter till den tacksamt rörda modren. — *Ansgar* afled, såsom biskop i Bremen, år 865. Tusen år derefter restes en minnesvård öfver honom på Björkö i Mälaren, der Birka fordom låg.

10. *Olof Skötkonung döpt. Kristendomens inflytande.* Ehuru en svensk konung, *Olof Skötkonung*, så kallad derföre att han hyllades till konung, då han ännu såsom spädt barn bars i sin moders sköte, blef döpt omkring år 1000, dröjde det ganska länge, innan kristendomen fick någon större utbredning i landet, och den tro, som predikades, var ej vår Frälsares rena lära, utan uppblandad med många menskliga tillsatser och villfarelser. Icke desto mindre skingrades småningom det hedniska mörkret för det nya ljuset. Eör den, som tagit dopet, var ej längre vikingens yrke tillåtet. Han fick ej, såsom förut var brukligt, uppfyllablodshämdens bud, d. v. s. utkräfva blodig hämd för en slagen anförvant så väl på dråparen som hela hans slägt. Fadern fick ej längre oinskränkt makt att taga det nyfödda barnets lif, såsom vi sett, att han förut kunde göra. Trälarnes ställning förbättrades, och slutligen aflystes träldomen helt och hållet.

Medeltiden eller Katolska Tiden.

Från omkring 1060 till 1521.

1. Strid mellan hedendomen och kristendomen. Såsom förr är nämdt, ansågs TJpsala-konungarnes ätt för den förnämsta i landet. Denna ätt utslocknade omkring 1060 med konung Emund, kallad den gamle. Ännu under hans efterträdare, Stenkil, stod det gamla berömda afgudatemplet i Upsala kvar och utgjorde en yttre föreningspunkt för allt hvad som fans öfrigt af hedendom i landet, men ej långt derifrån — i Sigtuna — började dock biskop Adalvard att predika kristendomen. Af hedningarne fördrifven, tog han sin tillflykt från Svealand till Grötaland, der han drog omkring och sönderslog afgudabilderna. Emellan svear och götar, hedningar och kristne, började vid denna tid långvariga inbördes krig, och olika konungar valdes i dessa olika delar af landet. En konung vid namn Inge7 som var ifrig kristen, blef af svearne fördrifven från tinget, derföre att han ej ville upprätthålla de hedniska offren. Hans svåger, Sven, som var närvarande vid tinget, erbjöd sig då att offra eller »blota» för dem, om de togo honom till konung. Så skedde, och en häst framleddes, som styckades och utskiftades till offermåltid, hvarefter svearne allmänt öfvergåfvo kristendomen och åter upptogo offren. Eörst omkring år 1130 synasbåde svear och götar hafva förenat sig om en och samme konung. Hans namn var Sverker (stamfader för »Sverkerska ätten»). Under hans tid och på hans till-skyndelse började de första klostren anläggas i vårt land.

2. Klosterväsendet. Kloster betyder egentligen ett från verlden afskildt ställe, dit fromt sinnade män och kvinnor, munkar och nunnor kallade, drogo sig undan för att få i frid och ro hängifva sig åt gudliga betraktelser, bön, fasta och sådana andaktsöfningar, som katolska kyrkan föreskref. Att i ett sådant lif skulle ligga någon förtjänst, det var ett af den katolska lärans många menskliga påhitt, men klosterväsendet hade i alla fall sin stora nytta med sig, ty munkarne voro ofta både gudfruktige och insigtsfulle män, som spridde högre odling i vårt land, lärde folket att bättre bruka sin jord, vårdade sig om fattiga och sjuka o. s. v. — Konung Sverker var en fridsam man, men fick ej lefva i fred till sin död. Han blef år 1150 afsatt af svearne, och 5 år derefter ihjälslagen af sin egen »hästesven», just då han skulle rida till julottan i det af honom själf anlagda Alvastra kloster. — Under hans tid inträffade en krigshändelse, som visar hvad mod och fosterlandskärlek betyda, och som derföre förtjänar omnämnas. Danske konungen Svend Grade inföll nämligen med en här i Småland. Värends tappre innevånare, virdarne, tillfogade honom dock sådana förluster, att han snart måste återvända, utan att någonsin våga förnya striden. En gammal sägen är, att värendskvinnorna med Blända i spetsen tagit verksam del i försvaret, och till lön derför erhållit den lika arfsrätt med männen, som de ända från den tiden åtnjutit.

3. Erik den helige. Kristendomens utbredning. Den konung, som valdes i Svealand, då Sverker der blef afsatt, hette Erik, och han ej blott stadfästade kristendomen i sitt land, men verkade jämväl för dess utbredande till Sveriges hedniska grannländer i öster. Med Pin land stod Sverige sedan gammalt iförbindelse och hade der troligen länge haft nybyggen. Nu seglade Erik dit med en flotta och tvang finnarne att låta döpa sig. Han hade med sig Upsalabiskopen Henrik, som kvarblef i Finland och der fann en våldsam död *). Att den fromme konung Erik ville med vapenmakt förmå finnarne att låta kalla sig kristne, berodde på en vid denna tid allmän mening, nämligen att det skulle vara ett Gudi behagligt verk att äfven med våld tvinga hedningarne till omvändelse. De krigståg, som man för detta ändamål och för hedniska länders eröfring företog, kallades korståg, emedan deltagarne deri igenkändes genom ett kors fästadt på kläderna. Yid samma tid utgingo från andra Europas länder stora korståg för att från turkarne eröfra det heliga land, som en gång varit vitne till vår Frälsares jordiska vandring.

4. Erik den helige dödas af Magnus Henriksson. Påfveväldet. Konung Erik blef år 1160 öfverfallen och dödad af en dansk prins, Magnus Henriksson, som också blef hans efterträdare, men endast för en kort tid, ty han stupade snart i strid mot det öfver Eriks död förbittrade folket, som funnit en anförare i Karl, Sverkers son, hvilken, förut konung i Götaland, nu äfven valdes af svearne, och således är den förste efter Stenkils tid, om hvilken man säkert vet, att han herskat öfver hela riket. Konung Erik kallades efter sin död den helige, underverk sades ske vid hans graf, han blef ansedd för Sveriges skyddshelgon, årligen firades öfver hela riket hans dödsdag den 18 Maj (Eriksmessan eller Ersmessan), hans fana fördes i fält mot rikets fiender, Stockholms stad har hans bild i sitt vapen, och Upsala domkyrka förvarar ännu i ett silfverskrin hans ben, som fordom, enligt katolsk sed, allmänt dyrkades. — Under Erik d. heliges tid började det romerska påfveväldet sträcka sitt inflytande äfven till Sverige. Ett kyrkomöte i Linköping höls (år 1152)af påfvens sändebud. Der lärer en afgift till påfven beviljats under namn af Sankt Peters penning, hvar-jämte förbud utfärdades för bönderna att, såsom hittils varit brukligt, vara beväpnade äfven då de gingo till kyrkan. Häraf uppkom namnet vapenhus — det rum, der vapnen aflades, innan man inträdde i kyrkan. — På ett senare kyrkomöte i Skenninge, som höls år 1248, stadgades det, att presterne ej skulle få gifta sig, på det att de, frie från verldsliga förbindelser, skulle med desto större kraft kunna egna sig åt sitt ämbete och befästa kyrkans välde.

5. Strid mellan Sverkerska och Erikska ätterna. Folkung aätten. Emellan den förut nämde konung Sverkers och Erik den heliges ättlingar var ständig strid om konungakronan, men inom hundra år efter Erik den heliges död hade båda ätterna hunnit utslockna på manssidan. Ingen mäktigare slägt fans vid denna tid i landet än Folkungarnes, men då dess mest betydande man Birger, som hade \&rit jarl (d. v. s. högste ämbetsman) hos den senast aflidne konungen, icke själf var af kunglig börd, så föredrogo herrarne att till konung välja hans son Valdemar, derföre att dennes moder var en kunglig prinsessa. Valdemar var då ännu ett barn, och derföre blef Birger jarl riksföreståndare (1250).

6. Birger jarl har för Sverige gjort mera än någon föregående regent, och under hans lika kraftfulla som kloka

styrelse intog landet en aktad ställning i Norden. Med Danmark och Norge höll han fred och tryggade vårt land mot angrepp österifrån genom att befästa Stockholm med murar och torn. Såsom lagstiftare befrämjade han kraftigt den borgerliga ordningen. Så stadgade han fredlöshet och förlust af all lös egendom såsom straff för den, hvilken sargat eller dräpt någon i dennes eller annan mans hus, i kyrka, på kyrkogård eller på ting, samt för den, hvilken burit våldsam hand på kvinna. Dessa lagar om hemfrid, kyrkofrid, tingsfrid och kvinnofrid skulle konungenoch landets förnämste män svärja att upprätthålla. Bruket, att en anklagad skulle bevisa sin oskuld genom att oskadd bära glödande järn med blottade händer eller vandra deröfver med bara fötter, hvilket kallades j ärn-börd, afskaffade Birger, och slutligen stadgade han äfven, att ingen fick gifva sig själf till träl (gäfträl), genom hvilket stadgande träldomens afskaffande främjades.

7. Valdemar och Magnus Ladulås. Sedan Birger jarl år 1266 aflidit, kom hans älste son, Valdemar, på tronen, hvarifrån han dock störtades af sin äregirige, men kraftfulle broder Magnus. I likhet med sin fader sökte konung Magnus genom förbättrade lagar främja landets utveckling och befästa den allmänna säkerheten. Yid ett möte på Al snö (nu Adelsö i Mälaren) omkring 1280 bekräftades de stadgar om hemfrid, kyrkofrid, tingsfrid och kvinnofrid, som Birger jarl gifvit. Vidare förbjöds våldgästning. Det heter härom i Alsnö stadgar: »I vårt rike har länge varit en osed, att alle de män, genom landet fara, de må vara aldrig så rike, vilja gästa fattige mäns hus och hafva all sin kost utan betalning, hvarvid de på en liten stund förtära hvad den fattige länge har arbetat för.» Konungen föreskref nu, att i hvarje by skulle tillsättas en »rättare», som mot betalning skulle skaffa resande hvad de be-höfde. Så började allmogen kalla Magnus för Ladulås, »emedan», säger en gammal häfdatecknare, »han ville sätta sådana lås för bondens lada, att ingen skulle drista sig gå der in utan bondens vilja».

8. Det adliga och andliga frälset. Olika Stånd. Samme konung, som visade sig så öm om allmogens bästa, lade äfven genom nyss nämda Alsnö stadga grunden till det adliga frälseståndets uppkomst. Den allmänna värnepligt, eller skyldighet för hvarje vapenför manlig innevånare att deltaga i landets försvar, som af ålder funnits i Sverige, var afsedd för härfärd till sjös eller lands. Men nu hade krigskonsten utbildat sig så, att stridernas utgång i allmänhet afgjor-des af ett järn k lä dt rytteri, och sådant var dyrbart att underhålla. Derföre stadgade Magnus, att »alle de män, som med häst tjäna», skulle vara frie från hvarje afgift till konungen. Sådan krigstjänst kallades rust-tjänst eller ursprungligen rosstjänst (tjänst till häst, af ross, som betyder häst). Magnus älskade prakt och förde ett lysande hof, samt införde riddarevärdigheten, som tilldelades de förnämste bland stormännen. För att höja glansen af hofvets fester, lät Magnus de väl beväpnade riddarne anställa väldiga kämpalekar till häst, hvarvid de skulle försöka att med den järnskodda lansen kasta hvarandra ur sadeln. Desse lekar, som ej sällan slutade blodigt, kallades tornéringar eller ringränningar. Efter tidens sed visade konungen sin fromhet genom att gifva stora gåfvor till kyrkan och öka hennes särskilda företrädesrättigheter. — Här må nämnas, att, likasom Magnus grundade det adliga frälse t, så hade presterne redan år 1200 erhållit en rättighet, som kallas andliga frälse t, det vill säga, att deras eller kyrkans gods och gårdar skulle vara frälsta eller fria från skatt till konungen. Yi se häraf, huru under den nu skildrade tiden olika stånd uppkommo, då deremot under forntiden alla voro bönder, ehuru naturligtvis äfven de af olika betydenhet, somlige framstående genom klokhet och kraft i råd och dåd, andre ej kände utom sitt grannelag; somlige rike, andre fattige — och det är en skilnad, som alltid i högre eller lägre grad kommer att bestå, ty naturliga gåfvor så väl som sparsamhet och omtanka äro ej lika hos alla. Genom uppblomstrande handel och näringar blefvo städerna betydande, så] att äfven ett särskildt borgarstånd uppkom.

9. Brödrastriden mellan Magnus Ladulås9 söner. Håtunaleken. Nyköpings gästabud. Då Magnus Ladulås dog (år 1290), efter-lemnade han 3 söner, Birger, Erik och Valdemar. De voro ännu barn, Birger föga mer än 10 år, men den af fadren utsedde förmyndaren Tyrgils Knutsson,var en trofast, kraftfull och erfaren man, som skötte riksstyrelsen till landets lycka, främjande yttre fred och inre endrägt. Den ro, som Sverige nu länge njutit, skulle dock snart efterföljas af stormiga och dystra tider. Då Birger blef myndig och kom till regeringen, visade han sig svag, småaktig och misstänksam. Hans bröder, som fått stora förläningar, voro trolöse. Erik prisas visserligen såsom ridderlig, men var dock i hög grad äregirig och hänsynslös, under det Valdemar åter i allt lät sig ledas af honom. Snart utbröt osämja och öppen strid mellan konungen och hans bröder, och då det sedan kom till en

skenbar förlikning, så intalade herti-garne sin broder, att Tyrgils Knutsson varit det egentliga upphofvet till osämjan, och Birger lät sitt säkraste stöd falla genom att låta halshugga Tyrgils, hvars lik först blef nedgräfdt på afrättsplatsen, men sedan fick ett värdigare hviloställe i Riddarholmskyrkan vid sidan af Magnus Ladulås, hvars sons krona han så trofast värnat. Birgers skändliga otacksamhet blef straffad. Hans bröder öfverföllo honom försåtligen på Håtuna i Upland, samt togo honom och drottningen till fånga. Detta var den så kallade Håtunaleken. Då han sedan återfått friheten, måste han afstå mera än halfva riket till hertigarne. För att nu få tillfälle att hämnas på dem, inbjöd han dem att komma till gästning i Nyköping, der de af konungen blefvo på slottet med falsk vänlighet emottagne och undfägnade. Men om natten, sedan deras män blifvit inkvarterade i staden, och slottets portar stängda, blefvo de öfverfallne och fängslade, och då Birger sedan nödgades lemna Nyköping för att strida mot hertigarnes anhängare, lärer han kastat fängelsenycklarna i strömmen. Hertigarne omkommo ömkligen af hunger. Hela denna sorgliga tilldragelse har fått namn af Nyköpings gästabud. Birger blef slutligen fördrifven ur landet, och den omkomne hertig Eriks treårige son, Magnus Eriksson, blef utkorad till konung. Styrelsen fördes under hans minderårighet af den tappreriddaren Mattias Kettilmundsson, som under striden stått i spetsen för hertigarnes parti.

10. Unionstiden (1319—1521). Magnus Eriksson ärfde Norges krona efter sin morfar (år 1319), och då blefvo Sverige och Norge förenade under samme konung. Till denna förening kom, medels giftermåls-förbindelser mellan regentslägterna, 70 år senare äfven Danmark, genom den s. k. Kalmarunionen, och derföre har tiden från 1319 ända till 1521 blifvit benämd unionstiden, hvilket namn betyder föreningstiden. Den fördrifne konung Birger, som vistades i Danmark^ fick upplefva den bittra sorgen, att hans nu 20-årige son, prins Magnus Birger sson, som en gång varit utsedd till konung, blef afrättad, ehuru han ingen dei haft i hertigarnes död. Detta blodiga dåd skedde väl på det Magnus Erikssons tron skulle så mycket säkrare befästas. Denne konung, som synes hafva varit en välmenande furste, lät alldeles aflysa träldomen i hela landet, och under honom antogs en för hela riket gällande lagbok, som kallas Magnus Erikssons allmänna landslag. Ehuru hans välde till det yttre var stort, var det dock i grunden svagt, ty bland landets stormän herskade, till men för folkets frihet, en hög grad af själfrådighet. Sverige hemsöktes nu också af en förfärlig pest, som förut hade förödt hela Europa. Smittan kom med ett fartyg från England till Norge och utbredde sig derifrån till Sverige (år 1350). Denna pest, som kallas digerdöden eller store död en, var sannolikt den förfärligaste af alla landsplågor, som någonsin hemsökt Norden. I många trakter lärer en tredjedel af befolkningen hafva dött ut, i andra var dödligheten ännu större, och många gårdar blefvo alldeles öde.

11. JDen heliga Birgitta. Den märkligaste personlighet, som vi känna från konung Magni tide-hvarf, är den heliga Birgitta. Både genom börd och gifte hörde hon till de yppersta stormansätterna i Sverige, och genom sitt lif och sin verksamhet fick hon stor betydelse för vårt land, ja för hela det kristna Europa.Då hennes make, lagman Ulf Gudmarsson, år 1344 aflidit i Alvastra kloster, kvar stannade hon en tid der-städes och undfick uppenbarelser, som ansågos vara af gudomligt ursprung. Hon förde ett försakelsens lif och hängaf sig åt de späkningar, som hörde till tidens fromhetsyttringar. I vinterkölden sof hon på golfvet med en matta och ett hy ende under sig. Närmast kroppen bar hon en tagelklädnad, och om lifvet ett rep med knutar. Hvarje fredag (Frälsarens dödsdag) dröp hon hett vax på sin blottade arm. Derjämte öfvade hon en storartad barmhertighet, men hon kände under allt detta faran af att lägga all vigt på de yttre gärningarna, väl inseende, att Gud ser till hjärtelaget. »Gärningarna», sade hon, »vinna icke himmelriket; det är allenast ett som täckes Gud öfver all ting, tro, ödmjukhet och kärlek. Tröttas du af bön och betraktelse, arbeta; varder du af fastande matt, ät; gå ut i verlden och gör dig glad genom höfvisk lek med dina vänner.» Till en fristad för män och kvinnor, som ville tjäna Gud, stiftade hon Yadstena kloster x). År 1349 lemnade hon Sverige för att aldrig mer återse det. Genom länder, som härjades af digerdödens fasor, vandrade hon till fots till Rom, den heliga staden, som dock var uppfyld af så mycken styggelse. Hon fann der kyrkor, som lågo i ruiner och vanhelgades, ett presterskap, som vårdslösade sitt kall, ett folk, som på gatorna dagligen utkämpade blodiga fejder. Men allt detta manade henne blott att desto ifrigare hängifva sig åt Guds tjänst. Hon tillslöt icke sina ögon för stadens uselhet, utan riktade sina straffpredikningar ej blott mot de verldslige, utan äfven mot presterne och påfven. Af alla hörd med vördnad, hade hon för hvar och

en, som bad henne derom, goda råd, varma förböner och kärleksfulla almosor. Efter att hafva gjort en pilgrimsfärd till Jerusalem, insjuknade hon på återresan och dog i Eom år 1373. Hennes dödliga kvarlefvor hemfördes till fosterlandet och nedsattesunder stor högtidlighet i Vadstena klosterkyrka. Vid hennes graf skedde under, sades det, och hon blef, efter romerska kyrkans sed, af påfven inskrifven bland helgonen, till hvilka hon genom sin tro och sitt lefverne hörde, om hon också aldrig hade erhållit denna titel af menniskor.

12. Magnus Eriksson tvingas att afstå kronan åt Albrekt af Mecklenburg. Grenom den skattefrihet, som, enligt hvad vi förut sett, blifvit efter hand beviljad vissa samhällsklasser, blefvo de, som fortfarande voro skattskyldige, på ett omåttligt sätt betungade, och då konung Magnus ville rätta detta missförhållande samt stäfja de stores missbruk, ådrog han sig derigenom deras hat, så att han slutligen måste afstå sin krona åt den med honom befryndade hertig Albrekt af Mecklenburg, hvilken stormännen ville hafva till konung derföre att han var svag och i allt lät leda sig af deras vilja. Konung Magnus lefde sin återstående tid i Norge hos sin son Håkan, som var konung derstädes.

13. Det samhällsskick, som under forntiden varit rådande, undergick, såsom vi sett, stora förändringar under den hittils skildrade delen af medeltiden. Dock fortfor äfven nu det gamla bruket, att konungen skulle rida sin eriksgata (= all rikets väg), det vill säga i de olika landskapen emottaga hyllning af deras innebyggare, som mötte vid gränserna med gislan 1). Eriksgatan togs från Upsala genom Strängnäs, Linköping, Jönköping, Skara, Örebro, Vesterås. Denna sed förlorade sin betydelse, när ombud från alla landskapen började deltaga i konungavalet, som förut anstälts endast af uppländingarne.

Vid hednatidens slut höjde sig blott jarlarne och konungen öfver de frie odalmännen, som voro samhällets kärna. Man anser vanligen, att Sveriges inne-

1) Personer, som med sitt lif ansvarade för konungens sä* kerhet.vånare vid den tiden lefde i ett tillstånd af fullkomlig* jämlikhet, men så var ingalunda förhållandet, ty endast de utaf folket, som voro odalmän, hade rätt att på tingen deltaga i afgörandet af landets angelägenheter. Från en sådan rätt voro för det första trälarne uteslutne, vidare alla de, som voro »konungens mänx>, det vill säga konungens enskilde tjänare, samt arrendatorer och alla, som ej sjelfve egde jord, äfven om de voro friborne. Storbönderne under forntiden utgjorde grunden till den bördsadel, som uppkom under medeltiden. Bruket af adeliga sköldemärken uppstod deraf, att då den fullrustade ryttarens anletsdrag voro dolda af hjälmen, målade man igenkänningstecken på skölden; dessa så kallade »vapen» insattes senare äfven i sigillen, som begagnades i stället för egenhändiga namnteckningar, emedan få utom presterne kunde skrifva.

Utom den indelning af landet, som från forntiden egt rum, i landskap och härad, tillkom under medeltiden äfven den kyrkliga indelningen i stift och socknar.

14. Hvad lefnadssättet angår, så torde det under medeltidens förra skede ej i allmänhet hafva varit mycket afvikande från det, som egde rum vid forntidens slut. Att man dock vid högtidliga tillfällen kunde slå på stort, det visas deraf, att kostnaderna vid lagmannen Birger Perssons begrafning (år 1328), enligt en ännu i behåll varande räkning, uppgingo till en summa, som motsvaras af mera än 16,000 kronor i nutidens mynt.

Boningarna voro, likasom under forntiden, mestadels af trä, ehuru konsten att bränna tegel blef känd under medeltidens början. Ännu vid medeltidens slut bodde svenske frälsemän i anspråkslösa ryggåsstugor. Der-emot nedlades mycket arbete och stor konst på kyrkobyggnaderna, af hvilka de ståtligaste, vårt land har att uppvisa, just äro från medeltiden, såsom katedralerna i Upsala, Linköping, Lund m. fl. Före midten af 13-hun-dratalet omtalas ej ofta stenhus i städerna. Glasfönster voro dyrbara och begagnades väl mest blott i kyrkornaoch klostren, der de ofta pryddes med praktfulla målningar.

Ehuru många kristliga välgörenhetsinrättningar grundades under medeltiden, ströfvade dock stora skaror af tiggare omkring, lifnärde af barmhertiges allmosor, utan annat hem än vägen och stadsgatorna, å hvilka man kunde få se dem liggande nattetid utmed husen, ofta sjuka och döende. — Folket trycktes af tunga skattebördor, så att mången i förtviflan öfvergaf hus och hem, men ändå förlorade aldrig Sveriges allmoge håg och kraft att,

när tiden var inne, deltaga i det allmänna arbetet för landets väl. Jordens odling gick framåt, men den nya bygden vans på skogarnes bekostnad genom svedjande. Näppeligen tänkte man den tiden, att dagar skulle komma, då man i Sverige behöfde klaga öfver skogs-brist. Kornet var det mest använda sädesslaget. Äfven odlades hafre, råg och hvete samt ärter, bönor, rof-vor, lin och hampa. Husdjuren voro de samma, som nu för tiden äro vanliga. Jagt och fiske idkades mycket; så ock hemslöjd. Den svenske bonden tillverkade hemma hvad som tarfvades, och han behöfde ej gå till staden för att köpa. Dock var han tvungen att der sälja hvad gården afkastade, och då fick han i utbyte salt och humle, m. m. som infördes utifrån. Handverkarne voro — med få undantag — tvungne att utöfva sitt yrke i städerna, hvarest de olika yrkesidkarne, till handverkets förkofran och inbördes hjälp, bildade föreningar, som kallades skrå. — Under konung Albrekts regering fingo ty sk ar ne stort inflytande i Sverige, och de mäktige köpmännen i Norra Tysklands handelsstäder, de så kallade hansestäderna, blefvo herrar öfver Sveriges handel och sjöfart, till stort hinder för utvecklingen af välmåga i landet.

15. Margareta och de nordiska ländernas förening genom Kalmarunionen (1397). Då konung Albrekt sökte skaffa sig något större makt, vände sig de själfrådige herrarne till enkan efter konungHåkan Magnusson i Norge, drottning Margareta, som var dotter af konung Valdemar Atterdaga i Danmark och derföre jämväl fått ärfva detta rike. At henne erbjödo de Sveriges krona, och, sedan hon besegrat Albrekt och befriat Sverige från tyskarnes välde, tänkte hon på att för all framtid förena de tre nordiska rikena under en konung. Hon genomdref derföre, att en hennes frände Erik af Pommern blef vald till konung, och vid hans kröning stiftade hon i Kalmar den förut om* nämda så kallade Kalmar-unionen. Den förening, som sålunda åstadkoms mellan de tre rikena var dock endast en yttre, och kunde ej medföra någon välsignelse, då folken ej hyste vänliga och välvilliga tänkesätt emot hvarandra, och verklig likställighet ej rådde mellan länderna. Drottning Margareta hade fört regeringen med sällspord kraft och klokhet och förstått att böja stormännen under sin vilja, men under Erik af Pommern skaffade de sig åter fria händer att göra som de tyckte. Konungen höll sig undan från Sverige och vistades under större delen af sin regering mest i Danmarks huf-vudstad, Köpenhamn, hvaremot han bortgaf nästan alla slott och fästen i Sverige åt utländingar, hvilka ej hade något hjärta för folkets nöd, utan uppträdde såsom de argaste förtryckare. En bland de värste af desse fogdar var dansken Jösse Eriksson, som innehade Vester ås slott med större delen af Vestmanland och Dalarne. Till sitt yttre hade han ett höfviskt skick och var till och med angelägen om att synas from, så att han visade sig frikostig mot kyrkor och kloster. Detta hindrade honom dock icke att »upphänga bönder i rök och spänna kvinnor för hölass.» Men Dalamännen voro ej benägne att på längden tåla fogdens öfvermod och hårdhet. De vände sig till konungen med bön om hjälp. Härvid fördes deras talan af den ädle bergsmannen Engelbrekt Engelbrektsson, *) hvars namn städse skall vara kärt för svenske män.16. Engelbrekt Magar folkets nöd för konungen. — Befrielsekriget. I Danmark uppsökte Engelbrekt konungen och sade: »De fattige bön-derne i Dalarne bedja, att I för Guds skull villen skilja dem från Jösse Erikson. Hellre vilja de lida döden än utstå sådan nöd som nu. Och, herre, deras klagan är sannfärdig, jag sätter min hals till pant derpå. Låt Jösse Eriksson fara hit; jag vill, tils han kommer, sitta i edert fångatorn. Låt oss komma tillsamman inför rätten, och låt hänga den af oss, som har orätt.» Konungen svarade, att rådet finge undersöka saken och döma. Rådet fann, att fogden hade felat, och gaf ett skriftligt utlåtande, hvarmed Engelbrekt åter skyndade till konungen. Denne blef vred, bad Engelbrekt gå och aldrig mera visa sig för hans ögon. Engelbrekt gick, men svarade halfhögt: »Än en gång skall jag komma igen». När dalamännen slutligen nödgats uppgifva hoppet att på fredlig väg skaffa sig rättvisa, beslöto de att till-tvinga sig denna med vapen i hand, och med Engelbrekt till sin höfding började de befrielsekriget vid midsommartiden år 1434. Skyndsamt slöto sig de öfriga landskapens innevånare till befrielsehären, och inom fyra månader voro de utländske fogdarne förjagade, och de flesta slott och borgar nedbrända. Rådet hade uppsagt konungen tro och lydnad, och på ett möte i Arboga (1435), dit ej blott råd och stormän samlades, utan jämväl borgare och allmoge, blef Engelbrekt vald till riks-höfvidsman.

Då vi betänka hvad endrägt och fosterlandskärlek sålunda kunnat uträtta till värn mot förtryck, så må vi ock minnas följande ord i en sång, författad af den med Engelbrekt samtidige Strängnäsbiskopen Tomas:

Frihet är det bästa ting,

som sökas kan all verlden omkring,

den frihet väl kan bära; *)

*) d. v. s. då man förstår att bära friheten väl.vill du dig vara själfver huld,2) du älske frihet mer än guld, ty frihet följer ära.8)

Senare valde de förnäme herrarne, som ej ansågo Engelbrekt nog högättad, en annan rikshöfvidsman, nämligen Karl Knutsson (Bonde), och Engelbrekt blef mördad af Måns Bengtsson, son till riksrådet Bengt Stensson (Natt och Dag). Detta tilldrog sig på en holme i Hjälmaren, nära Örebro, hvilken till minne deraf kallas Engelbrektshohnen. Mördaren blef ej straffad af den verldsliga lagen, men fick aldrig någon frid i sin själ, och öfver hans ätt syntes ett olyckligt öde hvila.

17. Kristofer af Bayern. Karl Knutsson tre gånger konung. Sedan konung Erik af Pommern blifvit afsatt både i Sverige och Danmark, valde danskarne hans systerson Kristofer af Bayern till konung. Herrarne läto förmå sig att gifva Kristofer äfven Sveriges krona. I landet var under hans regering hungersnöd och dyr tid, så att folket måste blanda bark i sitt bröd. Bönderne kallade honom derför barke-konung. Han efterträddes i Danmark af Kristiern I af Oldenburg. I Sverige valdes deremot Karl Knutsson. Den sistnämde hade många ovänner bland herrarne, och farligast var den mäktige ärkebiskopen Jöns Bengtsson (O x enst j erna), som ej blott tvang Karl Knutsson att lemna landet, utan ock med sina vänners bistånd upphöjde den danske konungen på Sveriges tron. Han hade äfven blifvit vald i Norge, och så kom det åter till en så kallad union, men konungen blef oense med samme Jöns Bengtsson, som satt honom på tronen, och förjagades ur landet, hvarefter Karl Knutsson blef konung för andra gången. Ännu en gång nödgades han nedlägga kronan för den upproriske ärkebiskopens skuld, men då denne slutligen gjort sig så hatad i Sverige, att han måste fly till Danmark, kom Karl Knutsson för

2) om du vill ditt eget bästa.

3) äran följer friheten.tredje gången på tronen. Hade han fikat efter höghet och makt, så var han dock på sistone trött dervid, och då han på sin dödsbädd uppdrog styrelsen åt den ädle Sten Sture (den äldre), varnade han honom för att stå efter konunganamnet, ty, sade han, »det har bräckt min lycka och kostat mig lifvet.»

18. Kristiern X. Sten Sture den äldre. Brunkebergs slag, (1471). Länge dröjde det ej förr än konung Kristiern angrep vårt land med härsmakt för att åter tillrycka sig väldet. Herr Sten, som blifvit vald till riksföreståndare, stälde sig i spetsen för de till fosterlandets försvar beväpnade bönderna och angrep danskarne, som intagit en god stälning på det då för tiden ej bebygda Brunkeberg vid Stockholm.

Ej mindre än fyra gånger gingo svenskarne i striden. Å båda sidor kämpades med stort mannamod, men till sist måste danskarne fly och söka räddning på sin utanför staden liggande flotta. Under de flyende brast den af Stockholms borgare sönderhuggna bron öfver strömmen så att flere hundra föllo i vattnet. Danskar-nes förlust uppgick till minst 2,000 man.])

Eör vårt gamla Sveriges själfständighet hade denna seger stor betydelse, ty ännu stundade hårda strider mot utländskt våld, ehuru det dröjde länge innan danskarne åter vågade angripa Sverige. Brunkebergs slag stod 1471. Under den tid af lugn, som härefter följde, förde Herr Sten regeringen med ära och till landets för-kofran. Han grundade Upsala högskola (år 1477), och under hans tid infördes den kort förut i Tyskland uppfunna boktryckerikonsten.

19. Konung Hans. Svante Sture. Sten Sture den yngre. Kristiern II. Sedan konung Kristiern dött, inkallade de mäktige herrarne hans son och efterträdare konung Hans, men denne blef snart fördrifven, och, då Sten Sture hade aflidit år 1503, valdes till riksföreståndare Svante Sture, och det blef nuhans tur att såsom riksföreståndare värja landet mot danskarne. Dennes tid vardt ej lång, men efter honom blef hans son Sten Sture (den yngre) riksföreståndare. Konung Hans hade nu aflidit och efterträdts af sin son, Kristiern II\ som fått tillnamnet tyrann. Han anföll Sverige med en stor krigshär, men Sten Sture d. y. mötte honom med sina svenskar vid Brännkyrka, nära Stockolm och tvang honom att gå tillbaka på sin flotta. Nu erbjöd han sig att underhandla och lät såsom gislan (det vill säga underpant för hans egen säkerhet) sända ut till flottan sex svenske ädlingar af hvilka en var Sveriges blifvande befriare, vår store Gustaf Vasa. I stället för att underhandla, afseglade Kristiern med de fångne

svenskarne till Danmark, der han förberedde ett nytt krigståg mot Sverige.

Då han i början af år 1520 återkom med en väldig här, möttes han af riksföreståndaren och svenskarne vid staden Bogesund (nu Ulricehamn) i Vester götland. Der blef Sten Sture sårad, och hans folk måste vika. På resa till Stockholm afled den sårade riksföreståndaren på Mälarens is. Hans modiga enka, Kristina (Gyl-lenstjerna) l) försvarade Stockholms slott, men lät slutligen genom Kristierns trolösa löften förmå sig att öf-verlemna slottet och staden.

Stockholms blodbad. Nu visade Kristiern II sitt rätta sinnelag, då han, i November 1520, lät på Stockholms stortorg afrätta ej mindre än 82 personer, biskopar, rådsherrar och andre stormän, stadens styresmän och förnämste borgare. Detta hemska dåd har fått namnet Stockholms blodbad. Sten Stures enka jämte Gustaf Vasas moder och systrar med flera förnäma kvinnor fängslades och fördes till Danmark. Blodsutgjutel* sen fortsattes i landsorten, men långt ifrån att tyrannen härmed lyckats skrämma svenskarne till undergif-venhet, verkade hans grymhet derhän, att de — såsom vi hoppas för alla tider — afkastade det utländska oket.Nyare tiden

eller Lutherska tiden från 1521.

Gustaf I (1521—1560.)

1. Den man, som Gud utsett att befria Sverige från verldsligt förtryck och andligt mörker, Gustaf Eriksson Vasa, var född den 12 Maj 1496. !) Han hade, efter i Upsala slutade studier, fullbordat sin uppfostran vid Sten Sture den yngres hof, der han fått icke blott lära sig ridderliga seder, utan ock hemtat ytterligare näring för sina fosterländska tänkesätt. Huru han blef af Kristiern trolöst bortförd till Danmark, sågo vi uti det föregående. Det är en märklig försynens skickelse, att just genom denna trolöshet af tyrannen undgick Gustaf att dela sin faders öde vid Stockholms blodbad. Ur sin fångenskap lyckades han rymma, kom förklädd till Lübeck och fick efter lång väntan i denna stad lägenhet att med en skuta fara öfver till Sverige, der han landade nära Kalmar. Detta var på våren 1520. Fram på hösten samma år befann han sig på sin fädernegård Räfsnäs vid Mälaren i Södermanland. En dag var han ute på jagt och träffade derunder en af fadrens arrendatorer, som skyndat från Stockholm och nu berättade honom om det gräsliga blodbadet, om hans faders död, och att ett pris var satt på Gustafs eget hufvud. Gustaf lärer redan såsom barn hafva yttrat: »Se hvad jag vill göra; jag vill draga upp i Dalarne, få Dalkarlarne ut och slå Juten2) på näsone.» Nu blef al-var af den barnsliga tanken. Men många faror hade Gustaf att utstå. 3) Förklädd nödgades han undfly ty-

*) Enligt andra uppgifter 1491.

2) Dansken.

3) Se Läsebok f. Folkskolan, sid. 297.rännens utskickade, som förföljde honom. Än hotades hans lif af en förrädisk, svag is, än af en lika förrädisk vän; än måste han, såsom ett af hundarne spåradt djur, gömma sig i villande skog; än dölja sig i en källare. Och när han slutligen kommit der hän, att han vågade uppträda offentligen och tala till dalamännen, hvilket skedde först vid Rättvik och sedan vid Mora, — då bådo de Gustaf begifva sig derifrån hvart han kunde, men de ville blifva vid den trohet, de lofvat konung Kristiern.

2. Nu syntes honom ingen räddning mera möjlig för det gamla, kära fosterlandet, då icke ens de män, som ännu borde minnas sina segrar under Engelbrekt och Sten Sture den äldre, längre vågade tänka på försvar. Men det var icke mod som brast de ärlige dalamän. De trodde, att konung Kristiern endast ämnade tukta herremännen, men att han var folkets vän. Snart fingo de dock veta hvad de af honom hade att vänta, och då skyndade de att hemta tillbaka Gustaf, som i sin djupa förtviflan om fosterlandets frälsning redan flytt upp emot de norska fjälltrakterna. Dalkarlarne stälde sig nu under den unge, men krigserfarne höfdingens ledning och — såsom det står i den gamla visan. —

Så körde de jutar i Brunnebäcks älf så vattnet dem porlade om, de sörjde deröfver, att Kristiern själf han ej der tillika omkom.

Efter tvänne år var landets befrielse fullbordad, och Gustafhvilken hittils styrt såsom riksföreståndare, blef på ett

allmänt riksmöte i Strängnäs 1523 »i den heliga trefaldighetens namn hyllad, helsad och utropad för Sveriges och Götes utvalde konung.»

Värdigheten af rikets styresman hade, såsom kung Gösta sade, »mera galla än honung med sig,» och det fick han till någon del erfara redan innan han lemnade Strängnäs. Der infunno sig nämligen två rådsherrar från det mäktiga Lübeck för att kräfva ersättning för den hjälp, som Gustaf under befrielsekriget derifrån er-hållit, och då han inga penningar hade, måste han bevilja Lübeck och andra tyska städer (de s. k. hansestä-derna) uteslutande rätt öfver handeln i Sverige. Dessa vilkor voro hårda, men nöden hade ingen lag.

3. Katolska missbruk. Sedan Gustaf fullbordat befrielsen från utländskt våld, återstod honom ett annat storverk att utföra, nämligen befrielsen från andligt förtryck. Ett sådant förtryck utöfvades af den katolska religionens målsmän ej blott i vårt land, utan öfver hela Europa. Från att vara Kristi tjänare hade presterne, med den romerske påfven i spetsen, efter hand tillskansat sig allt större verldslig makt. Redan från 12:te århundradet hade påfven äfven i vårt land uppburit skatt, den så kallade Peterspenningen, och i Sverige, så väl som annorstädes, hade de andlige tilltvungit sig skattefrihet för kyrkans gods och gårdar. Presterne, som, för att vara mera afsöndrade från verlds-liga förbindelser, blifvit af påfven förbjudne att gifta sig, lefde ej i kristliga äktenskap, utan många af dem förde ett osedligt lif. Yärst af allt var, att de tillstoppade själfva sanningens källa för folket genom att hindra menige man från att läsa den Heliga Skrift, som ej var tillgänglig för alla, hvarjämte de förrättade gudstjänsten på latin, ett för mängden obegripligt språk. Äfven hade påfven lyckats inbilla menniskorna, att han kunde sälja syndernas förlåtelse eller, såsom det hette, meddela aflat (syndaförlåtelse) för penningar. I klostren förde munkar och nunnor ofta ett ogudaktigt lefverne. Det hade dock länge inom kyrkan funnits redlige och upplyste män, som med innerlig bedröfvelse åsett detta sakernas tillstånd och yrkat på en kyrkoförbättring eller reformation.

4. Lutherska reformationen. Vid den tid, vi nu skildra, uppträdde i Tyskland Mårten Luther, som varit munk och under sin klosterlefnad påträffat en bibel, der han fick lära, att Gud allena är den, som förlåter synder, och att syndaförlåtelse och frid med Gud ej kan vinnas utan bättring och tro. Denna lära förkunnadehan högt och öppet med den frimodighet, som den sanna tron förlänar, och mot den gudlösa aflatshandeln drog han djärft i härnad. Trotsande den mäktige påfvens och katolske furstars vrede, predikade han väldeliga, hvarjämte han, för att upplysa folket, öfversatte bibeln och skref katekesen, med flera kärnfulla verk. Hans ord vunno genklang i de många hjärtan, som hittils i tysthet suckat efter andlig frihet, och äfven svenskar, hvilka då för tiden till stort antal studerade utomlands, blefvo hans lärjungar. Bland desse befunno sig ock ett par bröder, som utgått ur folkets leder, nämligen smedsönerna Olof och Lars Persson från Örebro, eller, såsom de efter tidens sed på latin bildade sina namn, Olaus och Laurentius Petri 1). Genom dem blefvo de för Sverige nya lärorna här förkunnade och utbredda. Konung Gustaf, som redan från början insåg deras sanning, gjorde sig dermed mer och mer förtrogen, och då han dessutom, för att afhjälpa den nöd, hvari riket befann sig, ej gerna kunde tillåta, att de andlige skulle beherska en stor del af statens rättmätiga egendom, så dröjde han ej länge med att i Sverige införa reformationen, hvilket skedde genom riksdagsbeslutet i Yesterås år 1527 2). Der stadgades, att kyrkans öfverflödiga egendom skulle användas för rikets allmänna bästa, och att Guds Ord rent och oförfalskadt skulle predikas.

Reformationens genomförande i vårt land skedde visserligen icke utan strid, och i synnerhet voro dalkar -larne orolige, så att de ej mindre än trenne gånger gjorde uppror. Konungen kufvade med kraft så väl dessa som andra resningar i landet, hvaribland Dacke-fejden i Småland var den värsta, och för att slutligen förebygga jämväl de stridigheter, som vid regentom-byte kunde uppstå, genomdref han på riksdagen i Yesterås 1544 arfloreningen eller en lag, som stadgade, att Sveriges krona skulle vara ärftlig inom Gustafs ätt på manliga sidan.

*) Se Läsebok f. Folkskolan, sid. 305.

2) Se Läsebok f. Folkskolan, sid. 312.5. Sedan Kristiern tyrann blifvit i sitt land af-satt, hvarefter han i 17 års fångenskap fick tid att besinna sina onda gärningar, upphörde det fientliga förhållandet till Danmark. För att stärka rikets säkerhet mot yttre fiender, upprättade konung Gustaf en stående här på 15,000 man, hvarjämte han

skapade en stark flotta. För landets inre förkofran sörjde han genom att frigöra handeln från tyskarnes välde samt genom att upphjälpa jordbruket och bergshandteringen.

Konung Gustaf var tre gånger gift, 1) med Katarina af Saxen-L au enbur g, 2) med Margareta Le-jonhufvud och 3) med Katarina Stenbock. Den första af hans gemåler blef moder till Erik XIV, den andra till 10 barn, bland hvilka Johan III och Karl IX. Åt sönerne gaf han ärftliga hertigdömen, hvarigenom de, likasom fordom Folkungarne, kommo i oenighet sinsemellan. Dessa stridigheter började redan under den gamle konungens sista lefnadsdagar, hvilka der-igenom förbittrades. Djupt begråten af sitt folk, dog Gustaf i Stockholm år 1560. — Gustaf den I:s älste son,

Erik XIV (1560—1568),

hvilken närmast efterträdde sin store fader, bragte vårt fädernesland hvarken lycka eller ära. Egenkärlek, lust att lysa och blända med de gåfvor, naturen förlänat honom, begär efter makt, utan att med den samma vilja gagna, njutningslystnad och feghet — se der de egenskaper, som voro utmärkande för konung Erik, hvilken slutligen i vansinne begick blodiga dåd. Till sina dåliga handlingar eggades han äfven af sin gunstling Göran Persson, som, själf af ofrälse börd, hyste ett lågsinnadt hat emot adeln. Eriks bröder höjde upprorsfanan emot honom, och han hade då ingenstädes något stöd att påräkna. Af sin broder Johan blef han insatt i fängelse, illa behandlad och till sist — efter hvad man tror — med gift afdagatagen på Örbyhusslott år 1577. Han var gift med en lågättad men hög-sinnad, ädel och trofast kvinna, Karin Månsdotter, som fick en fristad i Finland, der hon dog år 1612, efter-lemnande ett älskadt och aktadt minne.

Johan III (1568—1592)

blef första gången gift med en polsk furstinna Katarina Jagellonica, som var ifrig katolik, och inverkade på sin gemåls tänkesätt så att han till och med ville nedrifva sin store faders verk, reformationen, hvaruti han dock misslyckades, emedan den evangeliska lärans anhängare beskyddades af hertig Karl. I allo hade Johan III visat sig oduglig att föra faderns spira, då han afled år 1592.

Sigismund (1592—1599).

Johans son Sigismund, uppfostrad i den katolska läran och vald konung i Polen, efterträdde nu sin fader på Sveriges tron.

6. Hertig Karl och TJpsala möte. Hertig Karl, som med rådet öfvertagit styrelsen i konungens frånvaro, sammankallade ett möte till Upsala för att hindra Sigismunds planer att i Sverige åter införa den katolska läran. På detta märkvärdiga möte, som sammanträdde i Upsala år 1593 l), beslöts, att den Heliga Skrift skulle vara enda rättesnöret för den svenska kyrkans tro. Detta beslut helsades af ordföranden med utropet: dNu är Sverige blifvet en man, och alla hafva vi en herre och Gud! Sigismund bekräftade beslutet, men redan vid sin kröning visade han öppet, att han ej ämnade hålla sina försäkringar. Sedan konungen återvändt till Polen, sammankallade Karl en riksdag till Söderköping. Här blef hertigen hyllad såsom riksföreståndare, ochrådsherrarne, med hvilka han råkat i oenighet, flydde till Polen. År 1598 ankom Sigismund med en polsk här, blef af hertigen slagen vid Stångebro, nära Linköping, och afseglade till Polen, qvarlemnande i Karls våld de svenske rådsherrarne, som följt honom till Sverige. På en riksdag 1599 förklarades han svenska kronan förinstig.

Karl IX (1600-1611).

7. Riksdagen i Linköping (1600). — Karls inre styrelse. Vid en af Karl utlyst riksdag i Linköping år 1600 samlades adel och prester* borgare och bönder för att besluta om regeringens ordnande och om de fångne rådsherrarnes öde. Då desse voro de samme, som ifrat för Sigismunds väljande till polsk konung, och då de omfattat hans sak, oaktadt han åter velat införa katolsk lära i Sverige, så ansåg Karl dem för förrädare mot fäderneslandet. De dömdes till döden, och inga böner eller tårar kunde afhålla Karl från att låta domen gå i verkställighet. Dock voro några redan från rättegångens början befriade från tilltal, emedan de »bekänt sig handlat illa och för den skull fallit till bönen», och två fingo nåd på afrättsplatsen. Alla de öfrige gingo med ståndaktigt mod sitt öde till mötes, in i döden bedyrande sin oskuld. Vidare blef på denna riksdag hertig Karl

erkänd såsom »Sveriges rikes regerande herre och konung».

Ehuru Karl IX:s regering var orolig, och fred med grannländerna ej kunde bevaras — krig fördes med Polen, Ryssland och Danmark —, så egnade Karl mycken omsorg åt rikets inre angelägenheter. Han betryggade och utvecklade sin faders verk. Han var misstänksam och häftig, hvarigenom han ofta förleddes till orättvisor; sträng ända till hårdhet och grymhet, vann iian ej kärlek, men efterverlden vördar uti honom en klok och hjältemodig, för fosterlandets väl och lagens helgd nitälskande herskare, hvars lifsgärning lade grundför fäderneslandets följande utveckling. Konung Karl IX dog i Nyköping år 1611. Han var första gången gift med Maria af Pfalz, och 2:dra med Kristina af Holstein, Gustaf Adolfs moder.

8. Seder och lefnadssätt under Gustaf Vasas och hans söners tid. För tidehvarfvets seder voro råhet och våldsamhet utmärkande drag. Det var vanligt, att man vid gästabuden öfverlastade sig. Af ruset föddes träta, af trätan dråp, ofta af de obetydligaste anledningar. Ett menniskolif aktades ringa, och Karl IX yttrade, att »denna ovana med dråp och mord nästan är allmänt i bruk». Grof vidskepelse var rådande, och Erik XIV lät till döden döma åtskilliga personer, som ansågos för trollkarlar. Grofva eder voro vanliga, och ehuru både Gustaf I och Karl IX utfärdade förbud deremot, tillät sig dock den sistnämde att till och med i offentliga handlingar begagna dylika. Lefnadssättet, som jämväl under medeltidens senare del torde hafva varit ungefär likartadt, var enkelt och ej mycket olika hos förnämare och ringare. Nöjen sökte bådadera i dryckeslagen, der Ölet spelade förnämsta rollen. Mera sällsynt var mjödet, som i likhet med vinet var blott de rika förbehållet. Bränvin var ej okändt, men brukades, som det alltid borde, blott till läkemedel. Boningsrummen till och med i konunga-boningarna voro på den tiden enklare inredda och utstyrda, än nu för tiden äfven i hem af mycket ringa vilkor. Bekvämare möbler än väggfasta träbänkar och ostoppade stolar funnos icke. Yid högtidliga tillfällen lades hyenden eller dynor, på bänkarna. Tapeter, der de funnos, voro af tyg och upphängdes blott vid gästabud. I stället för porslin brukades tenn, sällan silfver. Glas var sällsynt och fans ej ens i alla fönster på de kungliga slotten. I stället nytjades pergament och hinnor af djurs inelfvor. De förnäme voro vid festliga tillfällen klädda i dyrbara, praktfulla drägter, men gir go i hvardagslag i hemväfda kläder. Hos hög och låg fans förmåga att umbära och försaka. Den mäktiga ställning,som vårt land intog under ett följande tidskifte, var en följd af dess söners hjältemod och förmåga att försaka.

Gustaf II Adolf (1611—1632).

9. Storhetstiden 1611—1632. Med Gustaf II Adolf, som förde sitt land till så mycken ära, börjar ett skifte i vår historia, som fått namnet storhetstiden. Den anses räcka till år 1718, då, såsom vi längre fram få se, Karl XII:s olyckliga krig hade bragt oss till branten af undergång.

Yid fadrens död hade Gustaf Adolf ännu icke fylt 17 år, men han var tidigt utvecklad och redan då en fullbildad man. Hans växt var reslig och kraftfull, härdad under vapenöfning och en äkta nordisk uppfostran, som ingalunda hade varit klemig. I fadrens hof säges konungen ha förbjudit hoffolket att bena strömmingen, och drottningen berättas ha utmätt tråden för sömnaden. Der lärdes alltså inga yppiga vanor. Den förnämsta grundvalen för hans ungdoms undervisning var böckernas bok, bibeln, som alltid under fälttågen låg på bordet i hans tält. I verldsligt vetande var han ock väl bevandrad. Hans utseende var majestätiskt och tillvinnande. I de blå ögonen, öfver hvilka pannan hvälfde sig hög och ljus, låg ett innerligt uttryck.

Han var lika stor i fredens som i krigets värf, men de senare upptogo honom mest. Dock voro dessa krig ej företagna af eröfringslusta eller maktbegär, utan nödvändiga för Sveriges bestånd och för den religiösa friheten. Han var omgifven af utmärkte män, bland hvilka i främsta rummet måste ihågkommas rikskans-lären Axel Oxenstjerna samt, bland härförare, Gustaf Horn, Johan Banér, Lennart Torstensson. Men själf var han den störste bland dem alla.

De fredliga näringar, åt hvilkas upphjälpande konungen förnämligast egnade sin omsorg, voro handeln och sjöfarten samt bergshanteringen. Åkerbruket gick ej framåt i samma grad som dessa, ty bördorna hviladetungt på åkerbrukarens skuldror, och arbetskrafterna ledo stort afbräck af de menniskoödande krigen. Det tålamod, hvarmed folket bar sina bördor, är ej mindre beundransvärdt än de glänsande bragderna. — Sin omsorg om den

andliga odlingen ådagalade Gustaf Adolf genom upprättandet af högre skolor, som kallades gymnasier, samt genom att till Upsala universitet skänka öfver 300 hemman, de så kallade Gustavianska arfve-godsen.

10. Det danska kriget, som Gustaf Adolf ärft efter sin fader, började hans regering. Ered kom, men utan lindring. Den medförde tvärtom en stor börda, nämligen Elfsborgs lösen, som i sex år drabbade alla, — det kungliga huset, adelsmannen, borgaren, bonden, ja den ringaste tjänare. När den sista summan utbetaltes, hade konungens eget bordsilfver måst vandra till mynthuset, ty klingande mynt var såsom bortsopadt ur landet. Konungen delade med sitt folk alla bördorna, och i likhet med fadren och farfadren tog han städse folkets ombud till hjälp i råd och dåd vid rikets styrelse.

Utom det danska kriget hade Gustaf Adolf äfven ärft det ryska, som slutades genom en lycklig fred. Det tredje eller det polska kriget föranleddes deraf, att Sigismund ej ville uppge sina anspråk på svenska kronan och ej antaga Gustaf Adolfs fredsanbud. Då detta krig nått ett slut genom stillestånd år 1629, började konungen lysna till de rop om hjälp mot katolikernas öfvervåld, som i Tyskland höjdes af våra der varande trosförvanter. När dessa böner blefvo allt ifrigare, och emedan konungen dessutom såg sitt välde öfver Östersjön hotadt af den tyske käjsaren, tvekade han ej längre att taga det afgörande steget. Den 17 Maj 1630 sade han ett gripande farväl till rikets ständer1). Han uttalade härvid sin aning, att detta hans möte med Sveriges folk också skulle vara det sista, och han önskade, att de, som nu skildes, måtte efter jordelifvets möda mötas i ett oförgängligt lif.11. Gustaf II Adolf i Tyskland. Midsommardagen landsteg han med sin här på tysk jord. Han knäföll och tackade Gud, som beskyddat honom och hans här samt bad om Guds fortfarande bistånd. Genast dref han de käjserliga trupperna ur Pommern, men då han ville skynda framåt för att rädda den protestantiska staden Magdeburg, som belägrades af generalerne Tilly och Pappenheim, vägrade honom kurfursten Johan Georg af Saxen att tåga genom sitt land. Medan de ännu underhandlade, kom sorgebudet om Magdeburgs förstöring. Magdeburg hade länge varit belägradt af en öfverlägsen styrka, men dess borgare höllo sig ståndaktigt, emedan de hoppades på snar undsättning från Gustaf Adolf. Då han ej kunde komma, skickade han till kommendanten i Magdeburg den tappre öfverste Falkenberg, som förklädd till sjöman lyckades smyga sig igenom fiendens linier. Staden försvarades så kraftigt, att Tilly redan beslutat upphäfva belägringen. Ännu en stormning öfvertalade honom dock Pappenheim att företaga. Då dagen förut de belägrandes eld hade upphört, och de största kanonerna börjat bortföras, så trodde Magdeburgs innevånare, att konungen var i närheten och att Tilly lagade sig till att draga bort. Klockan 5 på morgonen gingo derföre borgare och soldater att taga sig en länge saknad hvila. Murar och torn voro således illa bevakade, då stormningen plötsligen började vid 7-tiden. De förskräckte borgarne hade gripit till vapen och, med Falkenberg i spetsen, kastat sig emot den inträngande fienden. Falkenberg blef genast i början sträckt till marken af en kula. På gatorna och i husen uppstod en förtviflad kamp. De vilde vallonerne och de ännu vildare kroaterne rasade mot alla, som kommo i deras väg. Yärnlöse gubbar mördades, barn kastades i lågorna eller genomstungos vid modrens bröst. Tjugo unga flickor, som förföljdes af soldaterna, omfamnade hvarandra och störtade sig tillsammans i floden Elbe, andra kastade sig i de brinnande husens lågor. Eemtiotre kvinnor, som samlat sigtill bön i Katarina-kyrkan, blefvo halshuggna af kroa-terne; en af desse skröt öfver att ha spetsat tjugu dibarn. Allt guld och silfver måste utlemnas åt de rof-lystne soldaterne, som derefter till tack nedstucko egarne. Eld anlades på flere ställen, och inom 10 timmar låg en af Tysklands rikaste och skönaste städer i aska. Öfver 20,000 lik lågo kringspridda, hvilka dels nedgräfdes, dels blefvo kastade i Elbe, till en sådan mängd, att floden dämdes i sitt lopp. — Sådana bilder af förstöring och fasa har ej ens 30-åriga kriget flere att uppvisa, men i alla fall tillräckligt många och gräsliga för att rätt ådagalägga krigens förbannelse.

12. Slagen vid JBreitenfeld (1631) och IAitzen (1632). Konungens död. Gustaf Adolf drog nu i förening med Saxarne mot Tilly, som stod vid Breitenfeld, nära Leipzig. Här vann den svenske konungen en herrlig seger, för hvilken han tackade Grud, knäfallande på slagfältet. Snart var han herre öfver hela Tysland, med undantag af käjsarens arfländer. Denne hade emellertid låtit värfva en ny här genom sin general Wallenstein, som, efter åtskilliga krigsrö-relser åt skilda håll, slutligen drog till Saxen. Gustaf Adolf skyndade dit, och så kom det till det oförgätliga slaget vid Liitzen, den 6 Nov. 1632. Konungen, som till följd af ett förut erhållet sår, ej kunde fördraga harnesk, hade utanpå rocken endast ett läderkyller. Sedan han med hela hären knäböjande gjort bön och

sjungit den af honom själf författade psalmen »Förfäras ej du lilla hop», steg han till häst. Själf i spetsen för sin högra flygel, slog han snart fiendens venstra. Nu skulle han i spetsen för Smålands rytteri skynda fram för att afhjälpa någon oordning på sin venstra flygel. Pilsnabt bar honom hans ädla häst öfver en graf. De efterföljande skvadronerna kunde ej hinna med så fort, och, följd af blott några få, blef konungen först sårad i armen, hvarefter han, skjuten i ryggen, föll af hästen, då en tysk ryttare gaf honom banesåretl). Budskapetom konungens fall fick den svenska hären genom den ur stridstumlet utan ryttare framilande blodiga hästen. Då uppstod en rasande kamp, och Svenskarne behöllo slutligen valplatsen. — Gustaf Adolf efterträddes af sin dotter

Kristina (1632—1654),

som vid fadrens död var ett barn om sex år. Regeringen öfvertogs af en förmyndarestyrelse med Axel Oxenstjerna *) i spetsen.

13. Denne man, till hvilken alla blickade upp med vördnad, satte städse fosterlandets väl högre än sitt eget; ofta gaf han åt riket i nödens stund penninge-försträckningar af egna tillgångar, och ehuru förmyndarestyrelsen med frikostig hand utdelade gods och nådevedermälen, tog Oxenstjerna för alla sina tjänster intet. Då svårigheterna hemma i Sverige hopade sig efter konungens död, och ställningen i Tyskland för hvar dag blef mera bekymmersam, var rikskansIären den, som höll modet uppe, och hans förmåga räckte till öfverallt. Till honom vände sig fältherrar och statsmän, betraktande honom såsom arftagare till den bortgångne konungens makt och anseende.

Genom en ny regeringsform, författad af Oxenstjerna, ordnades riksstyrelsen. Särskilda ämbetsverk upprättades. Länsstyrelsen ordnades derigenom att landet indelades i 23 höfdingedömen, hvart och ett under sin landshöfding. I lagskipningen, som under de oroliga tiderna råkat i förfall, infördes förbättringar. Äfven näringarna, och särskildt järnhanteringen, upphjälptes. Den andiiga utvecklingen stod deremot stilla, och det långvariga krigstillståndet hade ett skadligt inflytande på folklynne och seder. Den gamla vikingaarten väcktes till lif, och med den en äfventyrareanda och lust att lefva för dagen. Hågen drogs från fredliga yrken.De återvändande krigarne kommo hem med råa och förvildade seder, som smittade omkring sig, och inom de högre klasserna trädde yppighet och njutningslystnad i stället för den forna enkelheten. Kriget bidrog ock att öka afståndet mellan folkklasserna. Det lägre folket utarmades; adeln riktade sig med byte och ära, och började lefva furstligt på de många herresäten, som reste sig i landetl).

14r. Kriget i Tyskland fördes efter konungens död med omväxlande lycka af hans efterlemnade store härförare. Bland desse vann Torstensson, 10 år efter slaget vid Liitzen, en betydande seger vid Breitenfeld, hvar-jämte han genom ett lyckosamt tåg mot Danmark, som visat sig fientligt, tillkämpade Sverige den förmånliga freden i Brömsebro, hvarigenom det fick tullfrihet i Sundet och Bälterna; landskapen Jämtland och Härjedalen, öarna Gotland och Ösel, samt på 30 år Halland såsom pant på tullfrihetens iakttagande.

Det 30-åriga kriget slöts genom Westfaliska freden, hvarigenom Sverige erhöll Pommern m. fl. tyska områden samt 5 millioner riksdaler. Trosförvanterna, för hvilka Sverige kämpat, skulle för framtiden åtnjuta samma borgerliga rättigheter som katolikerna.

Den af naturen rikt begåfvade drottning Kristina visade sig på intet vis sin store fader värdig. Sedan hon, genom att strö omkring sig gåfvor och förläningar, förslösat en stor del af rikets inkomster, afsade hon sig kronan, öfvergick till katolska läran från den tro, för hvilken hennes fader gjutit sitt blod, och bosatte sig i Bom, der hon afled 1689. Under drottning Kristinas tid lefde bland andre utmärkte män de båda mångsidigaste snillen, som Sverige egt, nämligen Georg Stjernhjelm 2) och Olof Rudbeck, den förre skald, språkforskare, matematiker och rättslärd, den senare hemmastadd i naturkunskapens fleste grenar samt fornforskare och mu-

') Se Läsebok f. Folkskolan, sid. 353.

2) Se Läsebok f. Folkskolan, sid. 342.siker. Innan Kristina nedlade regeringen, hade hon låtit ständerna till hennes efterträdare ntse Karl Gustaf, älste sonen till Johan Kasimir af Pfalz-Zweibrucken, som var gift med Gustaf Adolfs syster Katarina.

Karl X Gustaf (1654-1660).

15. Karl X Gustaf hade af sin moder fått den grund till en god uppfostran, som ingen kan lägga bättre än en kärleksfull och förståndig moder, och han var äfven för öfrigt i besittning af de egenskaper, som voro behöfliga för att styra riket i brydsamma tider. Ehuru fred hade varit önskvärd för vårt till hälften ruinerade land, drefs dock konungen af händelsernas gång och sin egen stridslystnad in på krigets blodiga bana. Eör att betrygga Sveriges Östersjövälde, angrep han först Polen, der han vann det ryktbara 3-dagars slaget vid Varsjav, hvilken seger dock blef utan vidare följder. Nu förklarade Danmark krig. Allmogen, som visat ett rättmätigt missnöje öfver alla gärder och ut-skrifningar för det polska kriget, ådagalade stor beredvillighet och fosterlandskärlek, när det gälde att värna fosterlandets egen jord. Karl Gustaf skyndade i ilmarscher genom Pommern och Mecklenburg, och stod snart vid Holstein, som jämte Slesvig och en stor del af Jylland intogs. På nyåret 1658 inträffade en skarp köld, som slog en isbrygga öfver både Lilla och Stora Eält. Tolf tusen man stark tågade den svenska hären öfver det frusna hafvet från jutska kusten till Eyen, som eröfrades. Öfver Stora Bält togs vägen, på Erik Dahlbergs inrådan, öfver öarne Langeland, Låland och Ealster, och den 12 februari stod hela svenska hären på Själlands jord l). Nu slöts freden i Roskilde, hvarigenom Sverige fick Skåne, Halland, Blekinge, Bohuslän, Trondhjems län i Norge samt ön Bornholm. Detta var den förmånligaste fred, som Sverige någonsinslutit. Det var dessutom i denna fred stadgadt, att danske konungen skulle öfvergifva förbund med hvarje annan makt, än Sverige, men då detta vilkor ej upp-fyldes, började Karl Gustaf ångra, att han icke gjort alldeles slut på Danmarks själfständighet. Så angrep han ånyo Köpenhamn, men detta försvarade sig med stort hjältemod, och slutligen undsatte en holländsk flotta den betryckta staden med folk och lifsmedel. Belägringen måste upphäfvas. En februarinatt 1659 vågade konungen en stormning, men de belägrade till-bakaslogo den med förtviflans mod. I slutet af året hade konungen begifvit sig till Gröteborg, dit han sammankallat ständerna för att med dem öfverlägga om åtgärder för krigets fortsättande. Här insjuknade han och afled i februari 1660. Karl X Gustaf hade med sin gemål Hedvig Eleonora sonen

Karl XI (1660—1697),

vid fadrens död ej mycket öfver 4 år gammal. Den riksdag, som samlades i Stockholm Sept. 1660, beslöt, att förmyndareregeringen skulle bestå af enkedrottningen och de 5 högste nksämbetsmännen.

16. Förmyndareregeringens styrelse. — Trolldomsväsendet i Dalarne. — Fredsslut. Bland denna regerings nyttiga inrättningar märkas riksbanken och Lunds universitet (1668). Märkeligt är, att vid samma tid, då man ifrigt bemödade sig att tillgodose den högre upplysningen, spred sig, likasom en smittosam sjukdom, öfver hela Europa ett djupt mörker af vidskepelse. Hos oss började detta onda särskildt visa sig år 1668 i Dalarne, hvaraf det blifvit kalladt trolldomsväsendet i Dalarne. Derifrån utbredde sig vidskepelsen till andra trakter, och både hög och låg smittades deraf. Den bestod deruti, att menniskor ansågo sig stå i förbund med afgrundsandarne, hvilkas furste de svurit trohet. Herrarne i rådet ¿rodde sig kunna skingra detta hemska, andliga mörker genombål och bila, och så halshöggos eller brändes en mängd olyckliga, vilseförda menniskor, som i våra dagar skulle vårdats på hospitalen.

Fred slöts med Polen och med Danmark (1660) samt slutligen äfven med Ryssland (1661). Grenom dessa fredsslut lyckades det att rädda de flesta frukterna af Karl Gustafs segrar. I landet var emellertid tillståndet bedröfligt. Adeln hade slagit under sig en mängd kronogods, for hvilka således riket gick miste om skatt. Yäl hade redan under Karl Gustaf en reduktion (d. v. s. ett återbringande till kronan af dessa gods) beslutats och till någon ringa del genomförts, men det mesta återstod att göra. Fattigdom och nöd rådde hos folket, och så alstrades hos detta ett bittert missnöje mot de högre klasserna i samhället. Förmyndareregeringen var ej svårigheterna vuxen, och de styrande tänkte mest på att tillgodose sig själfve.

17. Karl XI:s egen styrelse. Då Karl XI fylt 17 år, öfvertog han själf regeringen. Hans uppfostran hade blifvit försummad, men han var gudfruktig, sanningsälskande, rättvis och af rena seder. En tid lät han sig ledas af andra, men när olyckorna växt till sin höjd, och krigets vågor våldsamt hvälfde sig öfver vårt fädernesland, fattade han själf styret. Yid hans sida stod såsom en ärlig rådgifvare och trofast vän den kraftfulle Johan Gyllenstjerna.

Sommaren år 1676 intogo danskarne nästan hela Skåne. Bönderne i norra Skåne, som ännu voro Danmark tillgifne, reste sig och förde emot svenskarne ett vildt småkrig, som fått namnet snapphanekriget. I December 1676 lågo den danska och svenska hären lägrade midt emot hvarandra vid Lydde-å. En natt fördes svenska hären i tysthet öfver den tillfrusna ån, och då morgonsolen belyste den snöbetäckta höjd norr om staden Lund, som kallas Helgonabacken, sammandrabbade konungen här i spetsen för sin högra flygel med danskarnes venstra, slog och förföljde den ända till Lydde-ån, der flere hundrade fientlige ryttare funnosin graf. Under tiden höll den öfriga delen af svenska hären på att bli slagen, men räddades i yttersta stunden, då konungen med sin segrande flygel ilade till hjälp. Fiendens här blef nästan tillintetgjord i det blodiga slaget1), som åt Sverige räddade Skåne. Freden i Lund 1679 återinsatte vårt land i besittningsrätten af allt hvad det vunnit genom frederna i Koskilde och Köpenhamn under Karl Gustaf. Derjämte befästades vänskapen mellan de nordiska länderna genom giftermål mellan Karl XI och den danska prinsessan Ulrika Eleonora.

18. Konungen envāldig. År 1680 blef konungen af ständerna förklarad enväldig. Då beslöts äfven, att förmyndareregeringen skulle ställas till ansvar för sin usla styrelse, samt att reduktionen skulle fortgå. Härigenom erhöllos medel att upphjälpa rikets förstörda hushållning, och Karl XI:s envälde räddade landet från ett förderfligt stormansvälde samt bevarade friheten åt Sveriges bondestånd 2), hvilket höll på att alldeles hemfalla under adelns förtryck. Försvarsväsendet stärktes genom upprättande af indelningsverket, hvarigenom jord-egarne, mot frihet för utskrifning, förpliktades att underhålla en ständig krigsmakt. Flottan, som under kriget blifvit förstörd, nybygdes och fick sin station i Karlskrona.

Karl XI vakade öfver de fattiges och hittils förtrycktes rätt genom att tillse iakttagandet af allas likhet inför lagen. Ehuru konungen sökte upphjälpa jordbruket, rasade dock mot slutet af hans regering en hungersnöd, som kräfde tusentals offer. För kyrkans fasthet sörjde Karl XI genom en ny kyrkolag, och för den allmänna upplysningen genom det påbudet, att hvar och en skulle lära sig läsa i bok för att bättre kunna tillegna sig kristendomens hufvudläror. För den högre undervisningen sörjdes genom det förut nämda stiftandet

1) Se Läsebok f. Folkskolan, sid. 360.

2) Se Läsebok f. Folkskolan, sid. 375.af Lunds högskola, hvarigenom ock de eröfrade sydsvenska landsdelarnes inforlifvande med gamla Sverige verksamt främjades. En ny psalmbok (nu kallad den gamla) utkom år 1695, hufvudsakligen genom försorg af den utmärkte biskopen i Skara Jesper Svedberg l).

Karl XI afled år 1697, ej fullt 42 år gammal. Efter en kort förmyndareregering blef hans son

Karl XII (1697—1718)

förklarad myndig och öfvertog själf styrelsen, endast 15 år gammal.

19. Karl XII:s karaktär. — Krig med I>anmark och Hyssland. En stark rättskänsla, sanningskärlek, själfbeherskning och renhet i seder voro egenskaper, som han redan tidigt ådagalagt, men därjämte var han själfrådig och egensinnig. Tidigt visade han ock en liflig åtrå efter krigisk ära och ett mod, som urartade till öfverdådig djärfhet. Han hade en stor andlig begåfning, godt minne och stor lätthet att fatta.

I början af sin regering hängaf han sig åt nöjen och förströelser af hvarjehanda slag, hvarjämte han ådagalade en slösande frikostighet. Detta lefnadssätt medtog statens tillgångar i hög grad. Sveriges gamle fiender trodde nu tillfället vara inne att söka återvinna hvad de förlorat, och så började dessa krig, som upptogo hela hans följande regeringstid. Eörst vände han sig mot Danmark, som genast blef tvunget att sluta fred. Derefter anföll han ryssarne och vann öfver dem den lysande segern vid Narva2), hvars rykte hastigt flög öfver Europa och fäste allas blickar på Karl XIIoch hans tappra folk. Men för Sverige blef ej segern till välsignelse, ty den endast bidrog att utveckla Karls krigslystnad och själfrådighet samt ingaf honom en falsk föreställning om Rysslands verkliga styrka. Efter Ryssland kom

*) Se Läsebok f. Folskolan, sid. 365.

2) Se Läsebok f. Folkskolan, sid. 377ordningen till Polen, der Karl ej slutade sitt fälttåg förr än han afsatt den

polske konungen. Under tiden hade Ryssland under sin kraftfulle tsar Peter vuxit till en makt, som ej lät sig öfvervinnas, och då Karl för andra gången angrep det, led han det ödesdigra nederlaget vid Pultava. Större delen af den svenska hären råkade i rysk fångenskap. På voro de, som fingo återse fäderneslandet.

Karl kunde endast med svårighet öfvertalas att rädda sig själf. Med blott några tusen man kom han öfver floden Dnjepr, och åtföljd af endast 500 svenskar framkom han efter en månad till den turkiska staden Bender.

Under tiden hade danskarne infallit i Skåne med en väl rustad här af 16,000 man. Skånes högste styresman var då den tappre Magnus Stenbock !). Han lyckades få ihop en styrka på 14,000 man, litet öfvad och illa utrustad, så att man såg hela regementen klädda i getskinnspelsar och träskor, till stor förlustelse för de prydlige danskarne, som under hån talade om »bocken och hans getapojkar.» Men Stenbock förstod att vinna sina getapojkars förtroende och elda deras mod, så att han vid Helsingborg vann en seger, hvilken åt oss räddade Skåne och återväckte mod och tillförsigt hos det af olyckan vid Pultava djupt nedböjda svenska folket.

20. Karl XII i Bender. — Återkomst. — Konungens död. I Bender stannade Karl länge kvar i hopp att kunna förmå den turkiske sultanen till krig mot Ryssland, hvilket dock misslyckades. Sedan Sverige förlorat ännu en krigshär, hvilken på konungens befallning öfverfördes till Tyskland, och sedan tsaren med sina trupper öfversvämmat Finland, syntes Sverige utan räddning förloradt. Missnöjet här hemma blef allt starkare, och slutligen insåg Karl, att ett längre dröjsmål i Turkiet möjligen kunde kosta honom kronan. Under antaget namn af kapten Peter Friskoch åtföljd blott af tvänne officerare, anlände han den

11 November 1714 kl. 11 på natten till Stralsund.

Huru älskad Karl XII:s person ändå var, efter allt det elände, som landet under hans frånvaro lidit, kunna vi fatta deraf, att det blef en ytterlig glädje öfver hans ankomst till Stralsund. Men ännu ville han ej på underhandlingens väg skaffa fred åt sitt land, utan till det yttersta försvara Pommern. Stralsund höll sig i flere månader, men måste slutligen gifva sig den 12 Dec. 1715. Den 13:de på morgonen landsteg Karl i Trelleborg efter en farlig öfverfärd. Men nu herskade allmän nedslagenhet och förtviflan. Ett år förut hade man ännu hoppet kvar. Karls hemkomst nu tände ej hoppet, väckte ingen hänförelse. Eländet var gränslöst: brist öfverallt, missväxt och hungersnöd, härjande farsoter, krig och åter krig — dessa äro minnena från Karl XILs sista tid. — Då pesten härjade i Stockholm, utfärdades ett påbud, att ingen gemenskap fick ega rum mellan de friska och de hus, der pestsmittade funnos. Endast läkaren, presten och likbäraren skulle der få insläppas. Dörrarne tecknades med ett hvitt kors, som det vid lifsstraff var förbjudet att utplåna. Hvilken jämmer och förtviflan måste icke hafva herskat inom dessa i dubbel mening korsbärande hus! Eruktan för vidröring förlamade medlidandet, och tanken på egen räddning sönderslet de ömmaste band, så att äfven de närmaste öfvergåfvo sina sjuka. Dock äro från dessa fasans dagar äfven exempel på själfuppoffring och kärlek bevarade.

Genom ansträngning af landets sista krafter fick Karl XII ännu en gång en här samlad, hvarmed han angrep Norge. Yid belägringen af Eredriksstens fästning vid staden Eredrikshald blef konungen träffad af en kula, som ändade hans lif. Detta hände den 30 November 1718.TJlrika Eleonora (1718 —1720).

21. Karl XII:s syster, Ulrika Eleonora, erkändes nu såsom regerande drottning, sedan arméen blifvit af hennes gemål, arfprins Fredrik, förmådd att hylla henne. Såsom vilkor uppställdes dock, att hon skulle afsäga sig envåldet. En ny regeringsform utarbetades vid riksdagen 1719, och fredsunderhandlingar öpnades med de makter, som vid Karls död stått i öppet krig med Sverige. Då Ryssarne å sin sida ej funno de erbjudna vilkoren antagliga, anstälde de ett mordbrännaretåg, hvarunder svenska kusten härjades och brändes från Gefle till Norrköping. På vestkusten härjade danskarne. Med Preussen och Hannover slöts fred (1720) mot afträdande af större delen af Sveriges tyska besittningar.

År 1720 afsade sig Ulrika Eleonora kronan till förmån för sin gemål

Fredrik I (1720—1751),

som genom underskrifvande af 1720 års regeringsform måste underkasta sig ytterligare inskränkningar af konungamakten. Ered slöts nu med Danmark (1720), som mot en penningesumma och upphäfvande af Sveriges

tullfrihet i sundet återlemnade gjorda eröfringar, samt med Ryssland (1721), som fick Ingermanland, Estland, Livland och sydöstra delen af Einland.

22. Frihetstiden 1720—1772. Härmed var den s. k. storhetstiden slut, och ett tidskifte började, som brukar benämnas frihetstiden, men den nya friheten var ej af det rätta slaget, ty den innebar endast frihet för det herskande partiet att bestämma öfver landets angelägenheter. Konungen hade gent emot riksrådet och riksdagen ingenting att säga. Den, som till en början och under en lång tid fick största inflytandet, var rådets främste man, grefve Arvid Horn. Stort var det elände, som behöfde afhjälpas. Såsom ett exempelhärpå kan nämnas, att rådet 1720 medgaf upplåtande af kronans skogar åt de nödlidande menigheter, som begärde att få stilla sin hunger med bark. Handel och industri hade gått under i kriget, jordbruket låg nere, och ödehemmanens antal hade växt i förfärande grad. Sedan fred åter öpnat samfärdseln med utlandet, inträdde dock bättre tider. Sjöfarten återupplifvades, och fabriksindustrien uppblomstrade, hufvudsakligen genom den verksamhet, som utvecklades af den fosterländskt sinnade Jonas Alströmer *). Under stora svårigheter lyckades det honom att från Amsterdam hemföra en laddning maskiner, hvarjämte han öfver-talade skicklige utländske arbetare att medfölja till Sverige. I staden Alingsås anlades nu fabriker för tillverkning af väfnader, och genom de personer, som här erhöllo undervisning, spred sig den nya industrien snart till andra orter. Yidare upphjälpte Alströmer fårafveln genom införskrifvande af utländska får. Tobak och färgväxter planterades, och slutligen, hvad som var nyttigast af allt, potates-odlingen fick genom honom insteg i landet. Under den tid, som sålunda främjade fredlig idrott, antogs äfven (år 1734) en ny svensk lagbok, densamma som till sina grunddrag ännu i dag är gällande.

23. Partierna. Vid riksdagen 1738 blef Arvid Horn af det då herskande partiet tvungen att begära sitt afsked. Han hade befrämjat yttre fred och inre ro, men det parti, som nu kom till makten, genomdref en krigsförklaring mot Ryssland. Den svenska hären var illa utrustad och illa anförd, hvaraf följden blef, att Finland måste utrymmas. För att få fred, nödgades ständerna välja till tronföljare ryska käjsarinnans slägting Adolf Fredrik af Holstein-Grottarp.

Under partistriderna läto riksdagsmän så väl som rådsherrar muta sig af främmande makters penningar. Två inflytelserika medlemmar af borgarståndet utfästesig, genom en formlig öfverenskommelse med franska sändebudet, att i nämda stånd skaffa röstöfvervigt för förbund med Frankrike, hvilket också lyckades. Oredligheten gick så långt, att bondeståndets talman Olof Håkansson tog emot penningar både af Ryssland och Frankrike.

Det berättas, att konung Fredrik en gång i förargelse öfver den fredsälskande Horns och hans vänners försigtighet kallat dem nattmössor. Detta gaf anledning till partinamnet mössor, bvaremot de, som ville hafva förbund med Frankrike och röstade för krig mot Ryssland, kallade sig hattar, emedan hatten ansågs vara manlighetens sinnebild. Så uppkommo de under frihetstiden så betydelsefulla partinamnen hattar och mössor.

24, Under hattarnes styrelse uppblomstrade företrädesvis konsten och vetenskapen, likasom industrien och näringarna under mössorna. Den mest berömde vetenskapsman i Sverige, en man, hvars namn är kändt öfver hela verlden, Carl von Linnél), tillhörde frihetstiden. Efter en ungdom, full af de svårigheter och umbäranden, som följa fattigdomen åt, blef han slutligen professor i Upsala, der han kring sin lärostol samlade åhörare äfven från främmande land, hvilka kommo för att lysna till hans föreläsningar om naturens lagar, skönhet och ändamålsenlighet, förnämligast sådana de uppenbara sig i blommornas verld. Till samma tid hörde äfven de sista tiotalen af Kristofer Polhems lif2). Han var isynnerhet framstående som mekaniker.

25. Likasom konung Fredrik var utan makt, så var han ock utan anseende, ty hans enskilda lif var ej egnadt att förskaffa honom något sådant. Hans efterträdare blef

*) Se Läsebok f. Folkskolan, sid. 390.

2) Se Läsebok f. Folkskolan, sid. 367.Adolf Fredrik (1751—1771),

gift med preussiska prinsessan Lovisa Ulrika, som fick ett oinskränkt välde öfver sin i begåfning underlägsne gemål. Hon blef själen i ett hofparti, som arbetade på en ökad konungamakt. Också var all konungens makt

derhän inskränkt, att ständerna beslöto, att, ifall han ej ville bekräfta ett beslut, så skulle hans namn ditsättas medels en namnstämpel. Då ständerna slutligen lade sig uti de kungliga barnens uppfostran, beslöt drottningen söka åstadkomma en revolution (våldsam förändring) till konungamaktens ökande. Denna hann ej komma till utbrott, förr än planen dertill blef upptäckt, och konungen och drottningen måste med vanmäktig harm och smärta bevitna huru deras anhängare blefvo dömda dels till dödsstraff, dels till fängelse, spöslitning och landsflykt. — Det parti, som nu hade makten, hattarne, inkastade Sverige i det så kallade pommerska kriget. Emot konung Fredrik i Preussen (.Lovisa Ulrikas bror) hade bildat sig ett stort anfallsförbund, hvartill äfven Sverige ansågs böra sluta sig. Om den såsom viss ansedda segren vans, hoppades hattarne derigenom dels kunna afleda uppmärksamheten från sin dåliga styrelse i det inre, dels ock tillfoga drottningen ett känbart slag för det tilltänkta utvidgandet af konungamakten. Först då kriget var en afgjord sak, började man tänka på medel att föra det. Hären var oöfvad, förråd saknades, och iståndsättandet af dem, som funnos, skedde med yttersta oordning. Då härtill kom, att den preussiske konungen segrade äfven öfver mäktigare fiender än Sverige, så var naturligtvis ingen ära att vänta för de svenska vapnen. Den fred, som slöts i Hamburg, åter-stälde allt på samma fot som före kriget.

26. Under de växlande partiernas välde fördes landet slutligen nära sin undergång. Den mäktiga käjsarinnan Katarina II af Ryssland öpnade nämligen med preussiska och danska hofven en underhandling,

4hvars syfte var att antingen dela Sveriges besittningar eller ock vidmakthålla splittringen mellan partierna, som förhindrade vårt land att vinna en för dess grannar vådlig styrka.

Adolf Fredrik afied 1771, uppriktigt sörjd af sina undersåtar, hvilkas hjärtan han vunnit genom sin godsinthet och sitt vänliga, anspråkslösa väsen.

Hans son och efterträdare

Gustaf III (1771—1792)

hade redan såsom barn ådagalagt en ovanlig förställ-ningskonst och en öfverdrifven smak för prål och teatraliska föreställningar. Dessa egenskaper utvecklade sig ännu mera hos honom, då han blef äldre. Men å andra sidan hade han äfven förtjänster, som öfverskylde dessa fel, nämligen en varm kärlek till fosterlandet, dess ära och dess stora minnen. Yid hans tillträde till regeringen hade det herskande partiet stält landet i ett nesligt beroende af Ryssland, en svår hungersnöd rådde, och det allmänna missnöjet var stort. Många funnos, som önskade, att konungen skulle hafva mera makt för att kunna stäfja partiernas självfrådighet. Af denna sinnesstämning begagnade sig konungen och verkstälde en revolution.

27. Efter vaktparaden den 19 Augusti 1772 inkallades gardets officerare och underofficerare i den så kallade rapportsalen å kungliga slottet; dörrarne stängdes och konungen förklarade, att han mot adelns mångvälde ville vädja till sitt trogna lifgardes hjälp; att hans enda uppsåt var att återställa lugn i fäderneslandet genom att undertrycka självsvåldet och förhjälpa riket till en lagbunden ordning; att han alldeles icke önskade något envälde, utan ansåg för sin största ära att vara den förste medborgaren i ett fritt folk. Då han för sig vunnit de närvarande, gick han ut till det på borggården upp-stälda manskapet, som äfven svor att följa sin konung. Riksråden och en del af riksdagsmännen arresterades, borgerskapet lofvade trohet, och kl. 12 middagen den20 Augusti sammankallades ständerna på rikssalen, som bevakades af 100 grenadierer, under det laddade kanoner voro uppstälda på borggården. Konungen höll nu ett ijungande strafftal. Han skildrade i mörka färger partisöndringen, som födt agg, hämd och förföljelse; han näpste det godtycke, som alstrats af den förvända åsigten, att »pluralitet (flertal) vore öfver lagen,» hvar-igenom friheten förvandlats i en odräglig despotism; framför allt klandrade han, att så väl rådsledamöter som riksdagsmän, genom att taga mutor af främmande makter, stält landet i ett nesligt beroende af dessa, och han förebrådde ständerna, att de mera tänkt på sina egna fördelar än att hjälpa det nödlidande folket. Till sist förklarade han, att han, långt ifrån att vilja vidröra friheten, endast ville afskaffa självsvåldet, men att verklig frihet endast kunde betryggas genom en orygglig lag, hvars bokstaf ej får vrängas, och som förbinder ej blott konungen, utan äfven på lika sätt ständerna, samt ej kan häfvas eller ändras utan bådas fria samtycke. Der-efter upplästes den nya regeringsformen, som lade stor makt i

konungens hand, men ännu icke envälde. Sedan ständerna enhälligt antagit den samma, underskref konungen en högtidlig försäkran, deri han lofvade styra riket efter den nya grundlagen. Kort derefter frigåfvos de arresterade riksråden och riksdagsmännen. I det nya rådet insatte konungen såväl hattar som mössor samt förbjöd att någonsin mera begagna dessa förhatliga partinamn.

28. Gustaf III:s första regeringsår efter revolutionen voro lyckliga. Bland nyttiga regeringsåtgärder under denna tid må nämnas, att penningeväsendet förbättrades. Skalder och konstnärer funno hos Gustaf stor uppmuntran, och för höjandet af känslan för fosterlandets stora och ädla minnen äfven som för svenska språkets vård och utveckling stiftade han Svenska Akademien.

Det glada och lysande lifvet vid Gutsaf III:s hof bidrog ej att höja det sedliga tillståndet och medförde ett slöseri med statsinkomsterna, som kunnat och bortbättre användas. Härigenom uppstod missnöje i landet, och detta ökades ännu mera, då konungen företog en kostsam utrikes resa. Bönderne knotade särskildt öfver förbudet mot den så kallade husbehofsbränningen, det vill säga förbudet för den enskilde att hemma bränna så mycket bränvin, han ansåg sig behöfva. Konungen föreskref i stället inrättandet af kronobrännerier, hvar-igenom han afsåg att öka kronans inkomster. Emellertid blef bränvinsförtäringen värre än förut, och hufvudsakligen från denna tid förskrifver sig det omåttliga och skadliga bränvinssupandet, som fortfarit in i våra dagar och bringat förderf öfver land och folk, ty genom denna last har lyckan i månget hem blifvit sköflad, svaghet och sjuklighet fortplantats från fäderna inpå barnen, fängelser och fattighus öfverbefolkats, och slutligen hafva kommunerna härigenom fått utgifva för fattigvård vida mera än den vinst, som tillskyndats kronan genom skatt för bränvinstillverkning.

29, För att återvinna den förlorade folkgunsten, förklarade Gustaf III krig mot Ryssland, men uppror utbröt inom hären 1), och Grustaf blef derigenom försatt i en vådlig belägenhet. Ur denna räddades han genom en krigsförklaring från Danmark, ty då Sverige nu var anfallet, och ej anfallande, hade konungen enligt lag rättighet att använda rikets stridskrafter. Till någon strid kom det emellertid icke, ty Danmark nödgades genom Englands påtryckning upphöra med fientligheterna.

Sedan Gustaf III år 1789 genomfört en ny stats-hvälfning, hvarigenom han blef nära enväldig, ådrog han sig ett så häftigt hat från adelns sida, att några af dess medlemmar beslöto mörda honom. Detta nedriga dåd verkstäldes derigenom, att en kapten vid namn Anckarström under en bal på kungliga teatern den 16 Mars 1792 ailossade ett pistolskott mot konungen, hvilket

*) Det så kallade Anjalaförbundet, efter gården Anjala

i Finland, der det afslöts.träffade honom i höften. I början hyste man hopp om förbättring, men efter några dagar tog sjukdomen en betänklig vändning, och den 29 Mars afled konung Gustaf III. Hans storsinthet och ädelmod mot öfver-vunna fiender, hans fosterlandskärlek och personliga älskvärdhet voro egenskaper, som, i trots af hans stora fel, gjorde honom afhållen af sitt folk. Med sin gemål, Sofia Magdalena, hade han sonen Gustaf Adolf, som nu, en trettonårig gosse, uppsteg på Sveriges tron.

Gustaf IV Adolf (1792—1809).

Gustaf IV Adolfs farbroder, Hertig Karl, blef förmyndareregent. Då konungen vid 18 års ålder blifvit myndig, tillträdde han sjelf regeringen. Hans förstånd var i hög grad inskränkt, hvarjämte han var högmodig och halsstarrig.

30. Gustaf IV Adolf och Napoleon* — Finlands försvar. — Konungen af satt. Frankrike hade vid denna tid kommit under den omättligt äregirige Napoleon I:s välde. Då ett stort förbund bildade sig mot honom, slöt sig Gustaf IV Adolf härtill, troende, att han af försynen var bestämd till Napoleons besegrare. Konungens envishet medförde förlusten af Sveriges tyska besittningar, och med nöd räddades hären från att i Pommern blifva fullständigt tillintetgjord af fransmännen. Mot vårt fädernesland bildades ett fruktansvärdt förbund, i hvilket den segerrike Napoleon var själen, och som hade till syfte Sveriges fullkomliga sönderstyckande. I Finland inbröt en rysk här utan krigsförklaring, och nästan samtidigt förklarade oss Danmark krig. Redan stod en fransk här om 20,000 man på Jylland under Bernadotte färdig att gå öfver till Skåne. Från denna fara räddades vi genom

ankomsten af en engelsk flotta. Konungen be-falde, att ett landtvärn af 30,000 man skulle utskrifvas, men så illa sörjdes för dessa truppers underhåll och utrustning, att en stor del deraf förgicks genom bristoch sjukdom. Hoppet om Finlands räddning hvilade förnämligast på den starka fästningen Sveaborg, men denna uppgafs genom förräderi. I så mycket skönare dager framstå de hjältemodiga bedrifter, som Einlands ädle söner utförde under ledning af Adlercreutz, von Döbeln, Sandels m. fl., hvilkas bragder skalden Runeberg skönt besjungit i »Fänriks Ståls Sägner x)». Alla ansträngningar omintetgjordes dock genom öfverbefäl-hafvaren Klingspors modlöshet, och Finland måste utrymmas åt ryssarne. Nu beredde sig ryske käjsaren Alexander att genom Stockholms eröfring alldeles tillintetgöra Sverige. Ur sin ytterliga nöd frälstes landet derigenom, att fosterlandsälskande män oskadliggjorde den vanvettige konungen, som ej ville underhandla om fred. Han blef först arresterad, derefter afsatt och jämte sina efterkommande förklarad tronen förlustig, hvarefter han lemnade landet för alltid. Hertig Karl blef nu konung under namn af

Karl XIII (1809—1818).

31. Nya grundlagar skrefvos 2), och de män, som författade desse, bemödade sig å ena sidan att göra konungamakten nog stark för att upprätthålla rikets lugn, och å den andra att återgifva rikets ständer deras själf-ständiga ställning gent emot konungen, hvarjämte en af regeringen oafsättlig högsta domaremakt bildades.

Ered var det, som det utmattade landet i främsta rummet nu behöfde. I Eredrikshamn afslöts den 17 Septembero 1809 freden med Ryssland, hvarigenom Finland och Åland afträddes. Så upplöstes vid skiljsmässan från de trofaste finnarne ett fostbrödralag, som under växlande med- och motgång, under blodig kamp och fredlig idrott fortvarat allt ifrån Erik den heliges och Birger jarls dagar. Med Danmark slöts fred i Jön-köping 10 December 1809, hvarigenom förhållandet mellan rikena återstäldes till hvad det varit före kriget. Freden med Frankrike, undertecknad i Paris Jan. 1810, återgaf Sverige Pommern mot förbindelse att ej i sina hamnar införa några engelska varor, med undantag af salt.

Till tronföljare efter Karl XIII, som var gammal och barnlös, utkorades den danske prinsen Karl August, som kort derefter plötsligen afled. Man valde då till tronföljare den franske marskalken Bernadotte, som under Napoleons krig hade vunnit rykte ej blott för sina krigiska bedrifter, utan jämväl för sin rättrådighet vid handhafvandet af makten och för sin mildhet mot besegrade.

32. Napoleon besegras. — Norska fälttåget (1814). Emot Napoleon hade flere europeiska makter ingått förbund och företogo år 1814 ett fälttåg, som är ett af de märkligaste i alla tider. Deras härar, som tillsamman utgjorde ej mindre än 600,000 man emot Napoleons 450,000, voro äfven deruti öfverlägsne, att de stredo för frihet och fosterland, då Napoleons trupper ej hade annat att kämpa för än krigsäran och en despo-tisk käjsare. Den svenske kronprinsen fick befälet öfver den så kallade nord-arméen, som bestod af svenskar, preussare och ryssar. I slaget vid Leipzig, »den stora folkslagtningen», den 18 Oktober föll verldsväldet ur Napoleons händer, och till denna utgång hade Karl Johan i betydlig mån bidragit.

Genom freden i Kiel (Januari 1814) afträdde konungen af Danmark till förmån för Sveriges konung alla sina anspråk på Norge, men detta land, som varit ett lydrike under Danmark alltsedan Margaretas dagar, vägrade att ställa sig fredsslutet i Kiel till efterrättelse, ehuru det genom föreningen med Sverige fick utsigt att blifva delaktigt af alla ett fritt folks dyrbaraste rättigheter. De fleste norrmän hade vant sig att i likhet med Danmark se en fiende i Sverige, hvarföre de nu utropade Norges ståthållare prins Kristian Fredrik tillsin konung. I följd häraf måste ett fälttåg företagas mot Norge, mycket emot Karl Johans vilja, ty han hade hellre önskat vinna norrmännen genom välvilja än genom vapenmakt. Desse voro emellertid ej rustade för ett krig med Sverige, och fälttåget blef derföre af kort varaktighet. Kristian Fredrik nedlade sin krona, och den 4 November 1814 blef Karl XIII enhälligt vald till konung af Norge, och de båda rikena förenades, dock så att Norge skulle förblifva ett själfständigt land vid sidan af Sverige *).

Karl XIII afled i början af år 1818 och efterträddes af

Karl XIV Johan (1818—1844),

stamfadren för vår nu regerande konungaätt.

33. Under Karl XIV Johans regering fattades bland många andra för land och folk nyttiga beslut äfven ett, som blef af oberäkneligt inflytande på hela det svenska folkets framtid. Genom 1842 års stadga ordnades nämligen folkundervisningen i vårt land så, att i hvarje socken skulle finnas minst en skola. Härigenom har tillfälle till undervisning blifvit beredt för alla, jämväl de allra fattigaste, hvilket ju är en stor välsignelse. Yi böra dock härvid ihågkomma, att det ej endast är kunskap och vetande, som skapar goda medborgare, utan det är förnämligast kärleken till det gemensamma fosterlandet, lydnaden för dess lagar och det trogna arbetet i dess tjänst, vare sig att detta arbete öfvervägande är andligt eller kroppsligt. — Bland utmärkte män, som lefde och verkade under Karl XIV Johans tid, hafva vi att minnas Wallin, Tegnér, Geijer och Berzelius, af hvilka de två förstnämde vunnit stort rykte såsom skalder, Geijer såsom häfdatecknare och Berzelius såsom kemist2).Den 8 Mars 1844 slutade konung Karl XIV Johan sin skiftesrika lefnad. — Under hans son

Oskar I (1844—1859)

gick landet framåt i fredlig utveckling. Lika arfsrätt stadgades för bröder och systrar. Näringstvånget upp-häfdes. Förut hade en näringsidkare icke fått fritt försörja sig med sitt arbete, hvarest och på hvad sätt han helst ville. Bränvinsbränningen belädes med hög skatt. Elektriska telegrafer och järnvägar anlades. Arbetet med de sistnämda fann en utmärkt ledare i öfversten Nils Ericson, en broder till den till Amerika öfverflyttade John Ericson, den frejdade uppfinnaren af propellern, hvarmed våra ångbåtar framdrifsras, samt af varmluftmaskinen, monitorn (ett slags krigsfartyg) m. m.

Karl XV (1859—1872).

34. Den nya riksdagsordningen. Under Karl XV, konung Oskars älste son, antogs år 1865 en ny riksdagsordning, enligt hvilken svenska folket ej längre, såsom hittils, skulle afgöra sina angelägenheter genom de 4 riksstånden, adel, prester, borgare och bönder, utan på årligen återkommande riksdagar företrädas af ombud, valda utan afseende på stånd, och fördelade på 2 kamrar. Ledamöterna i lista kammaren utses för en tid af 9 år af landstingen, och i de större städerna af stadsfullmäktige. Andra kammarens ledamöter väljas för tre år, i städerna en för hvarje 10,000:de innevånare, och på landet en för hvarje domsaga, som ej har mer än 40,000 innevånare. Är dessas antal större, så delas hon i två valkretsar.

Karl XV var en folkkär konung, och i båda rikena var sorgen stor öfver hans bortgång, som inträffade år 1872. Då han afled utan manlig arfvinge, blef efterträdaren hans broder

Oskar II

som till sitt valspråk tagit »brödrafolkens väl.»35, Sveriges inre utveckling har under den tid, som förflutit sedan år 1809, då det nya statsskicket grundlädes, fortgått på ett glädjande sätt. Så har vår hufvudnäring jordbruket främjats genom upprättandet af landtbruksakademien i Stockholm samt landtbruks-institut (Ultuna och Alnarp) jämte flera landtbruksskolor. Åt skogshushållning och bergsbruk har stor uppmärksamhet egnats. På utvecklingen af fabriker och manufakturer har framför allt den vidsträckta användningen af ångkraften utöfvat ett stort inflytande. Det svenska maskinbyggeriet kan räkna sitt ursprung från den af engelsmannen Samuel Owen i Stockholm anlagda mekaniska verkstaden. Owen bygde ock den första ångbåten i Sverige. Samfärdsmedlen hafva förbättrats genom anläggande af vägar och kanaler. Af de sistnämde är Gröta kanal den betydligaste, fullbordad år 1832 af Balzar Bogislaus von Platen. Denna kanal, som sammanbinder öster- och vesterhafvet, var redan tidigt påtänkt, och den förut omnämde Kristofer Polhem började arbetet på den samma 1718, men det upphörde efter Karl XII:s död. Om järnvägar och telegrafer hafva vi talat i det föregående. — Den högre tekniska bildningen har erhållit en gemensam undervisningsanstalt i den tekniska högskola, som enligt ett vid 1872 års riksdag af A. Nordenskiöld väckt förslag inrättades i Stockholm, och som utgör en sammanfattning af förut varande teknologiska institutet och bergsskolan, skogsinstitutet, farmaceutiska institutet (för apotekares utbildning) samt skolan för landtmätare.

Den nyss nämde Nordenskiöld är samme man, som till den svenska vetenskapens historia fogat den ärofulla,

under århundraden förgäfves sökta, upptäckten af en väg öfver Norra Ishafvet mellan Åtlantiska och Stilla Oceanen. Denna upptäckt skedde år 1879, då Os t kap, den gamla verldens östligaste udde, kring-seglades. Sveriges nu varande konung, själf kanske Europas mest bildade och upplyste furste, och hvilken städse visat sig vara en varm vän af svenska folketsodling, möjliggjorde genom kunglig frikostighet denna upptäckt af Nordost-passagen.

Lefnadssättet har under detta tidskifte undergått en betydlig förändring. Skilnaden mellan de olika samhällsklasserna, som under tidernas lopp blef allt skarpare utpreglad, har utjämnats i samma mån som massan af svenska folket arbetat sig upp ur råhet och okunnighet till bildning och upplysning.

Slutord.

Sverige är ett godt land. Dess åkerfält belöna odlaren med skördar, som i vanliga år ej blott räcka till för dagligt bröd åt landets innebyggare, utan lemna ett ej obetydligt öfverskott för utförsel till andra länder; dess betesmarker lemna näring åt boskapshjordar, hvilkas afkastning kan blifva mera än tillräcklig för landets behof; i skogsbygderna är ännu godt förråd på virke till byggnader, slöjd och vedbrand m. m., hvilket förråd, med vård och hushållning, aldrig behöfver tryta, utan, likasom nu, alltid bör lemna ett stort öfverskott till utförsel; ur talrika grufvor brytes en förträfflig järnmalm, som länge ansetts lemna det yppersta järn i verl-den; icke heller saknas andra värderika metaller, såsom koppar, zink, silfver o. s. v. Vid kusterna hemtar fiskaren ur hafvets djup ett rikligt och närande födoämne, som äfven fås i mängd från insjöar och floder. Jägaren erhåller ock ännu något byte af skogens djur, ehuru jagten såsom näringsfång blifver af allt ringare betydelse, ju mera odlingen framskrider. Yårt lands klimat är helsosamt, om ock något sträft med sin långa vinter, under hvars kortaste dagar solen ej är uppe mera än sex timmar i landets sydliga del, under det att fullständig natt vid samma tid råder ofvan om polcirkeln, dock herrligt upplyst af flammande norrsken. Men för den kalla vinterns mörker och köld hafva vi en rik er-sättning i den varma sommarens soliga dagar, som i landets nordligare delar växa samman till en enda veckolång sommardag, knappast vid midnatt afbruten af en lätt skymning.

Är Sverige sålunda ett lyckligt lottadt land, så hafva vi, som äro födda i det landet, skäl att glädja oss deråt, och detta så mycket mera, som landet jämväl är ett skönt land, då det i högre grad än de flesta andra i vår verldsdel erbjuder vackra taflor ur naturen. Men ännu mera — vi hafva också skäl att älska detta land, vore det än att räkna bland de mest vanlottade på jorden, lika som vi hafva skäl att älska vår moder, vore hon än blottad på alla jordiska egodelar. Så som vår moder vid vårt inträde i denna verlden tog emot oss och omhuldade oss med kärlek, närde oss vid sitt bröst, ledde våra första stapplande steg, värnade oss för fall och faror, lärde oss att nämna Guds namn och bedja till Honom, så tager ock fosterlandet oss emot såsom medborgare i ett kristet land, hvilket skänker oss all välsignelsen af att få lefva i ett lagbundet, fritt och fredsälskande samhälle, sörjer för vår undervisning i allehanda nyttiga kunskaper, fostrar oss att värna om vår trygghet och själf-ständighet såsom ett folk, låter oss få del af det eviga Ordets sanningar och fritt bekänna vår tro.

Långa tider hafva gått och hårda strider hafva kämpats, innan Sveriges innebyggare fingo alla dessa välsignelser så som de i dag hafva dem. Må Sveriges söner och döttrar lära sig att med tacksamhet minnas hvad fädren gjort för landets sanna väl och ära samt aldrig upphöra att troget vårda det dyrbara arf, de fått emottaga, aldrig svika sin pligt att hvar och en efter måttet af sina krafter bidraga till fosterlandets för-kofran. Och må Sveriges unge söner växa upp, beredde att, om så skulle fordras, offra lif och blod för det kära landets frihet och självständighet.Innehållsöfversigt efter tidsföljden jämte den historiska tidens regentlängder.

År.

865. Ansgar f.

1022. Olof Skötkonung f.

1060. (omkr.) Forntidens slut. Den gamla konungaätten utslocknar med Emund gamle.

1060—1521. Katolska tiden.

1130—1250. Sverkerska och Erikska ätterna.

1150. Sverker mördad.

1152. Kyrkomötet i Linköping.

1160. Erik den helige mördas af Magnus Hearikssoa. 1200. Andliga frälset.

1248. Kyrkomötet i Skenninge.

1266. Birger jarl f.

1280. Adliga frälset.

1290. Magnus ladulås f.

1306. Tyrgils Knutsson afrättas.

1317. Nyköpings gästabud.

1319—1521. Unionstiden.

1350. Store döden.

1373. Den heliga Birgitta.

1397. Kalmarunionen.

1434. Engelbrekts befrielsekrig.

1436. Engelbrekt mördad.

1471. Slaget på Brunkeberg.

1477. Upsala högskola grundas.

1496. Gustaf Vasa född.

1503. Sten Sture d. ä. f.

1512. Svante Sture f.

1520. Stockholms blodbad.

j> Sten Sture d. y. f — Gustaf Vasa i Dalarne.

1521. Befrielsekriget.

1523. Gustaf I konung.

1527. Riksdagen i Vesterås.

1544. ArfFörening i Vesterås.

1560. Gustaf I f.År.

1593. TJpsala möte.

1598. Sigismund slagen vid Stångebro.

1599. Sigismund afsatt.

1600. Riksdagen i Linköping.

1611—1718. Storhetstiden.

1611. Gustaf II Adolf myndig.

1630. Gustaf II Adolf landstiger i Tyskland.

1631. Slaget vid Breitenfeld.

1632. Slaget vid Liitzen. Konungen j*.

1634. Axel Oxenstjernas regeringsform.

1645. Freden i Brömsebro.

1648. Yestfaliska freden 1656. Slaget vid Varsjau.

1658. Freden i Roskilde.

1676. Slaget vid Lund.

1680. Karl XI enväldig. Reduktionen beslutas. 1700. Segern vid Narva.

1709. Nederlaget vid Pultava.

1710. Stenbocks seger vid Helsingborg.

1718. Karl XII f.

1720—1772. Frihetstiden.

1734. Ny lagbok.

1757—1763. Pommerska kriget.

1772. Gustaf III:s första revolution.

1789. » » andra »

1792. Gustaf III mördad.

1808—1809. Finska kriget.

1810. Bernadotte tronföljare.

1809. Nya grundlagar.

1814. Karl XIII Norges konung.

1832. Göta kanal.

1854. Beslut fattas om järnvägars byggande. 1842. Folkskolestadgan utfärdas.

1865. Den nya riksdagsordningen bifalles.

1879. Nordenskiöld upptäcker Nordost-passagen.Regentlängder under den historiska tiden.

Björn omkring 830.

Erik Emundsson.

Björn Eriksson.

Erik Segersäll f före 994.

Olof Skötkonung f omkring 1022.

Anund Jakob.

Emund gamle f omkring 1060.

Stenkilska ätten.

Stenkil omkring 1060—1066.

Halsten och Inge den äldre omkring 1080—1111.

Filip och Inge den yngre omkring 1111—1125.

Sverkerska och Erikska ätterna.

Sverker den äldre omkring 1130—1156.

Erik (9) den helige omkring 1150—1160.

Karl (7) Sverker sson 1156—1167.

Knut Eriksson 1167—1195.

Sverker den yngre Karlsson 1195—1208.

Erik (10) Knutsson 1208 — 1216.

Johan (1) Sverkersson 1216—1222.

Erik (11) Eriksson 1222—1250.

Folkunga-ätten.

Birger jarl riksförmyndare 1250—1266. Valdemar 1250—1275.

Magnus Ladulås 1275—1290.

Torgils Knutsson riksförmyndare 1290—1298. Birger 1290—1318. Magnus Eriksson 1319—1365 (förm.-styr. 1319—1332). Erik (12) 1357-1359 och Håkan 1362—1371.

Albrekt af Mecklenburg 1365—1389.

Unions-regenter och inhemska regenter omväxlande.

Margareta, regentinna 1389—1412.

Erik (13) af Pommern 1396—1439.

Engelbrekt, rikshöfvidsman 1435—1436. Karl Knutsson (Bonde), riksföreståndare 1436—1440. Kristoffer 1440—1448.Karl (8) Knutsson, första gången konung, 1448—1457. Kristiern (1) 1457—1464.

Karl Knutsson, andra gången konung, 1464-—1465, och tredje gången 1467—1470.

Sten Sture den äldre, riksföreståndare 1470—1497. Hans {Johan 2) 1497—1501.

Sten Sture den äldre, andra gången riksföreståndare 1501—1503.

Svante Sture, riksföreståndare 1504—1512.

Sten Sture den yngre, riksföreståndare 1512—1520. Kristiern (2) Tyrann 1520—1521.

Vasa-ätten.

Gustaf den l:ste 1521—1560 (riksföreståndare till 1523). Erik den 14:de 1560—1568.

Johan den 3:dje 1568—1592.

Sigismund 1592—1599.

Karl den 9:de 1599—1611 (riksföreståndare till 1604). Gustaf den 2:dre Adolf 1611—1632.

Kristina 1632—1654 (förmyndare-styrelse 1632—1644).

Pfalziska ätten.

Karl den 10:de Gustaf 1654—1660.

Karl den 11:te 1660—1697 (förmynd.-styr. 1660—1672). Karl den 12:te 1697—1718.

Ulrika Eleonora 1718—1720

Fredrik den l:ste af Hessen 1720—1751.

Holstein-Gottorpska ätten.

Adolf Fredrik 1751-1771.

Gustaf den 3:dje 1771—1792.

Gustaf den 4:de Adolf 1792—1809 (förmyndare-styrelse 1792—1796).

Karl den 13:de 1809—1818.

Bemadottska ätten.

Karl 14:de Johan 1818—1844.

Oskar den l:ste 1844—1859.

Karl den 15:de 1859—1872 Oskar den 2:dre 1872—